

Ὁ ἀναμορφωτικός λόγος τῶν νικητῶν στή Μακρόνησο:
Ἡ ἔνταξη τοῦ Ἐμφυλίου στήν προαιώνια ἱστορία
τῆς φυλῆς, ὁ «διηθητός ἴος» τοῦ κομμουνισμοῦ
καί ὁ ρόλος τῆς «ἀναμόρφωσης»

ἘΧΟΥΜΕ ΣΥΝΗΘΗΣΕΙ ΠΟΛΛΕΣ ΦΟΡΕΣ, ὅταν ἀναφερόμαστε στόν Ἐμφύλιο Πόλεμο στήν Ἑλλάδα, τό ἐνδιαφέρον καί ἡ προσοχή μας νά ἐπικεντρώνεται στήν πλευρά τῶν ἡττημένων, νά μιλάμε κυρίως γιά τοὺς κομμουνιστές, τοὺς ἀριστεροὺς, γενικότερα τό ἀριστερό κίνημα καί τήν ἥττα του. Στό κείμενο πού ἀκολουθεῖ, ἀλλάζοντας ὀπτική γωνία, καί περνώντας ἀπό τήν ἄλλη πλευρά τῆς ἐμφύλιας διαμάχης, θά βρεθοῦμε στό στρατόπεδο τῶν νικητῶν. Θά παρακολουθήσουμε τοὺς νικητές νά μιᾶνε, θά ἀκούσουμε τό λόγο πού ἀρθρώνουν γιά τόν ἑαυτό καί τοὺς ἀντιπάλους τους, γιά τόν πόλεμο καί τό χαρακτήρα του· καί θά ἐξετάσουμε, στή συνέχεια, πῶς συγκροτεῖται ὁ λόγος αὐτός, σέ ποιά θέματα καί μοτίβα ἐπικεντρώνεται, πάνω σέ ποιά ἐπιχειρήματα ἀρθρώνεται, ποιοί εἶναι ἐν τέλει οἱ στόχοι του.

Ὁ «λόγος τῶν νικητῶν» ἀρθρώνεται καί συγκροτεῖται ἤδη, ἀπό τά χρόνια τοῦ Ἐμφυλίου, ὅταν αὐτοί πού τόν ἐκφέρουν, οἱ μετέπειτα νικητές, δέν ἔχουν ἀκόμη φτάσει στή νίκη· διατηρεῖται, ὅμως, ἐν ἐνεργείᾳ καί κυριαρχεῖ στήν ἐλληνική κοινωνία γιά πολλά χρόνια, γιά δεκαετίες μετά τή λήξη τοῦ πολέμου. Πρόκειται γιά μιᾶ διαπίστωση, μέ γενικότερη ἰσχύ: «Ὡς πρὸς τίς ἰδεολογικές καί πολιτισμικές του ἐπιπτώσεις, ὁ ἐλληνικός ἐμφύλιος πόλεμος ἔληξε μόνο τό 1974», γιά νά ἐπαναλάβω ἀπλῶς ἐδῶ τή γνωστή διατύπωση τοῦ Κωνσταντίνου Τσουκαλά.¹

1. «Ἡ ἰδεολογική ἐπίδραση τοῦ ἐμφυλίου πολέμου», στό Κ. Τσουκαλάς, Κράτος, κοινωνία, ἐργασία στή μεταπολεμική Ἑλλάδα, Ἀθήνα, Θεμέλιο, 1986, σ. 18.

Ἐκεῖνο πού προτείνεται στίς σελίδες πού ἀκολουθοῦν εἶναι μιά τομή στό συνεχές αὐτό, σέ μιά συγκεκριμένη συγκυρία καί σέ ἓναν τόπο, σέ ἓνα πλαιο, ὅπου ὁ λόγος αὐτός ἀρθρώνεται μέ ἰδιαίτερη ἔνταση καί συμπύκνωση: στό στρατόπεδο τῆς Μακρονήσου, 1947-1950. Ὁ ἀναμορφωτικός λόγος τῆς Μακρονήσου παρά τίς ἰδιαιτερότητές του — ἤ, μᾶλλον, ἀκριβῶς λόγω αὐτῶν τῶν ἰδιαιτεροτήτων — συνιστᾷ μιά πρόσφορη περίπτωση γιά νά προσεγγίσουμε, γενικότερα, τόν κυρίαρχο ἀντικομμουνιστικό λόγο τῆς μεταπολεμικῆς περιόδου, σέ μιά «καθαρή», συμπυκνωμένη, ἀκραία ἴσως (γιά αὐτό, ὅμως, προνομιακή γιά μελέτη) καί ἀπολύτως ἐφαρμοσμένη ἐκδόχῃ του.

Ἐξετάζοντας λοιπόν τόν ἀναμορφωτικό λόγο τῆς Μακρονήσου ὡς περίπτωση τοῦ γενικότερου κυρίαρχου λόγου τοῦ ἐμφυλιακοῦ καί μετεμφυλιακοῦ κράτους, εἶναι ἀναγκαῖο νά ἀναφερθοῦμε σέ μιά σειρά παραμέτρους πού σχετίζονται μέ τήν παραγωγή του καί οἱ ὁποῖες, σέ μεγάλο βαθμό, καθορίζουν τά προαναφερθέντα χαρακτηριστικά του.

Πρέπει ἔτσι νά συνεκτιμήσουμε: πρῶτον, τή χρονική στιγμή κατά τήν ὁποία διαμορφώνεται ἀρχικά καί ἐκφέρεται ὁ λόγος, κατά τή διάρκεια δηλαδή τοῦ Ἐμφυλίου, καί μάλιστα στήν κορύφωσή του· δεύτερον, τό φορέα τοῦ λόγου, ἐν προκειμένῳ τόν στρατό, ὁ ὁποῖος, στή συγκυρία αὐτή, κατέχει ἰδιαίτερα ἀναβαθμισμένη θέση στό συνασπισμό ἐξουσίας, ἀναλαμβάνοντας καί ἰσχυρό ἰδεολογικό ρόλο· καί, τρίτον, τό πλαίσιο ὅπου διαμορφώνεται ὁ ἀναμορφωτικός λόγος, τό στρατόπεδο τῆς Μακρονήσου, μέσα στήν πρωτοφανή διαδικασία τῆς «ἀναμόρφωσης».

Προσπερνῶ τά σχετικά μέ τήν ἰδρυση καί τή λειτουργία τοῦ στρατοπέδου τῆς Μακρονήσου, ὑπενθυμίζοντας ἀπλῶς ὁρισμένα ἀπαραίτητα: ἀπό τά τέλη τοῦ 1947 ἀρχίζει ἡ μαζική συγκέντρωση τῶν «ἐνόπτιων φρονημάτων» στρατιωτῶν· μέσα στό 1949 μεταφέρονται σταδιακά οἱ πολιτικοί ἐξόριστοι ἀπό ἄλλα νησιά καί τόπους ἐξορίας καί μέχρι τίς ἀρχές τοῦ 1950 ὁ συνολικός ἀριθμός τῶν κρατουμένων, ὀπλιτῶν καί πολιτῶν, ἀνέρχεται σέ δεκάδες χιλιάδες —μποροῦμε μέ βεβαιότητα νά μιλήσουμε γιά τουλάχιστον 40.000.² Μετά

2. Ὑπάρχουν σοβαρές δυσκολίες, λόγω ἐλλείψεως συγκεκριμένων στοιχείων, γιά μιά ἀξιόπιστη ἐκτίμησι τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν κρατουμένων τῆς Μακρονήσου. Μιά σειρά ἀπό πρόσφατες ἐκτιμήσεις Μακρονησιωτῶν κάνουν λόγο γενικά γιά περίπου

τό 1950, η Μακρόνησος παραμένει ως στρατόπεδο μόνο για άριστους όπλίτες. Έκτοτε όμως η ένταση των βασανιστηρίων αυξάνεται, μετά τις έσωτερικές και διεθνείς αντιδράσεις, αλλά και ο αριθμός των συγκεντρωμένων μειώνεται σημαντικά.³

Έξαρχής, στη σύλληψη και τη λειτουργία του στρατοπέδου υπάρχει ένας βασικός στόχος που καθορίζει την ταυτότητά του: η αναμόρφωση, η ανάληψη στρατιωτών και πολιτών. Μπορούμε, για μεθοδολογικούς λόγους, να διακρίνουμε, σχηματικά, στην αναμορφωτική διαδικασία δύο στοιχεία:

Πρώτον, ένα συγκεκριμένο ιδεολογικό περιεχόμενο διαπαιδαγωγήτης, ένα σώμα θετικών εννοιών, αξιών, συμπεριφορών, ιδεών, το οποίο καλείται να ενστερνιστεί ο Μακρονησιώτης, αποβάλλοντας, αντίστοιχως, το σύνολο των αρνητικών αξιών που διέθετε. Μελετώντας το περιεχόμενο αυτό, θα συναντήσουμε, γενικά, τις ίδιες ιδεολογικές σταθερές, τους ίδιους κοινούς τόπους και τα κανονιστικά πρότυπα που συνιστούν το περιεχόμενο της στρατιωτικής αγωγής, και, σε ένα γενικότερο επίπεδο, του κυρίαρχου πολιτικού λόγου, για όλο το διάστημα από την εποχή της απελευθέρωσης μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1970. Αν υπάρχει κάτι που μπορούμε να ορίσουμε ως «έξαιρε-

100.000 άτομα (ή και περισσότερα), χωρίς να προσδιορίζεται, όμως, ο τρόπος ή τα στοιχεία στα οποία βασίζονται οι υπολογισμοί. Εντούτοις, ορισμένες αναφορές από τη δεκαετία του 1950 (παραδείγματος χάριν, τα δημοσιεύματα της *Μάχης*, που μιλάνε για «πενήντα χιλιάδες ανθρώπους που πέρασαν από εκεί») υποδεικνύουν ότι επιβάλλεται κάποια επιφύλαξη για τον αριθμό 100.000. Ο αριθμός 40.000, ο οποίος εδώ θεωρείται το όριο προς τα κάτω, βασίζεται στα στοιχεία που δίνουν στη Βουλή ο Γ. Παπανδρέου και ο Π. Κανελλόπουλος στις 6 Ιουνίου και στις 14 Ιουλίου 1950. Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, περίοδος Α', σύννοδος Α', 30 Μαρτίου-30 Ιουλίου 1950, τόμος Α', Αθήνα 1951, σσ. 396-7, και τόμος Β', Αθήνα 1952, σ. 314, αντίστοιχα.

3. Γενικά για τη Μακρόνησο ο ενδιαφερόμενος μπορεί να συμβουλευθεί το γνωστό έργο του Ν. Μάργαρη, *Ιστορία της Μακρονήσου*, 2 τόμοι, Αθήνα, Δωρικός, 1986 (α' έκδ. 1966 και ανατυπώσεις 1980, 1982, 1986), καθώς και τη μαρτυρία του Αντώνη Φλουντζή, *Στο κολαστήριο της Μακρονήσου*, Αθήνα, Φιλιππότης, 1984· ανάμεσα στην πληθώρα των όσων έχουν γραφτεί για τη Μακρόνησο, αποτελούν, μάλλον, τις συστηματικότερες και πληρέστερες καταγραφές. Επίσης, το άρθρο του Φ. Ήλιου «Η μνήμη της ιστορίας και η αμνηστία των εθνών», *Ο Πολίτης*, 125 (Μάιος 1994), σσ. 33-37, αποτελεί ένα συνοπτικό αλλά απαραίτητο (ίσως και το μοναδικό) εισαγωγικό δοκίμιο για τα προβλήματα που θέτει η ιστοριογραφική προσέγγιση και μελέτη του φαινομένου της Μακρονήσου.

τικό», αυτό δὲν ἔγκειται τόσο στὴν ὑπαρξὴ ποιοτικὰ διάφορων ἢ νέων στοιχείων, ἀλλὰ κυρίως στὴν ἔντασι καὶ τὴν ὑπερβολὴ κάποιων ἀπὸ αὐτά.⁴

Δεύτερον, τὸν συγκεκριμένο τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐπιχειρεῖται ἡ ἐκβολὴ αὐτῶν τῶν πρότερων ἀρνητικῶν ἀξιακῶν συνόλων καὶ ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐπιβολή, ἡ ἐγγάραξη τῶν νέων. Καὶ ὁ τρόπος αὐτός μὲ τὸν ὁποῖο ὑλοποιεῖται ἡ «ἀναμόρφωσις» συνεπάγεται τὴ λειτουργία τῆς Μακρονήσου ὡς τόπου ὁργανωμένων βασανιστηρίων, ἀσκήσεως ἀκραίας σωματικῆς καὶ ψυχολογικῆς βίας —δὲν εἶναι ἄλλωστε τυχαῖο ὅτι, τελικά, στὴ συλλογικὴ μνήμη ἡ Μακρονήσος ἔχει ἀποτυπωθεῖ ἄρρηκτα συνδεδεμένη, σχεδὸν ταυτισμένη, μὲ τὸ βασανισμό, τὴ βία καὶ τὸν πόνο. Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἐκφεύγει ἀπὸ τίς κανονικότητες τῆς στρατιωτικῆς διαπαιδαγώγησής, συνιστώντας ἓνα διακριτὸ ἀντικείμενο, γιὰ τὴ μελέτη τοῦ ὁποῖου πρέπει νὰ ἔρθει κανεὶς ἀντιμέτωπος μὲ ἔννοιες καὶ πραγματικότητες ὅπως αὐτές τοῦ ἐγκλεισμοῦ, τοῦ βασανισμοῦ, τῆς ἠθικῆς καὶ σωματικῆς βίας, τοῦ ρόλου καὶ τῆς χρησιμοποίησής τῶν «ἀνανηψάντων»,⁵ τῆς «ἀκραίας ἐμπειρίας».⁶

4. Ὡς διευκρινιστεῖ ὅτι δὲν ἐπιχειρεῖται ἐδῶ, σέ καμιὰ περίπτωσι, νὰ ἐγγραφεῖ συνολικά ἡ Μακρονήσος στὴν κανονικότητα, ὡς μιὰ πῶς ἔντονη, ἀλλὰ παραδειγματική, ἐκδοχὴ τοῦ ἐγκλεισμοῦ ἢ τῆς στρατιωτικῆς ἀγωγῆς· ἡ παρατήρησις, περιορίζεται μόνον στὸ ἰδεολογικὸ περιεχόμενο τῆς ἀναμόρφωσής. Παρ' ὅλ' αὐτά, θὰ ἦταν λάθος νὰ δοῦμε τὴν ἀναμορφωτικὴ διδασκαλία μονάχα ὡς μιὰ φενάκη, ἓνα προκάλυμμα τῶν βασανιστηρίων. Ἡ ἔκδοσις περιοδικῶν, οἱ ὁμιλίαι, ἡ ὑπαρξὴ καὶ δραστηριότητα τῶν Γραφείων Ἡθικῆς Ἀγωγῆς, ἡ λειτουργία ραδιοσταθμοῦ στὴ Μακρονήσο, ὅλ' αὐτὰ ἀποτελοῦν συγκεκριμένες πραγματικότητες, πού, ἀκόμα καὶ ἂν ὑπηρετοῦν τὸν σκοπὸ τοῦ ἐξωραϊσμοῦ καὶ τῆς συγκάλυψης, θὰ ἦταν λάθος νὰ ἀντιμετωπιστοῦν ἀπλῶς ὡς ἓνα προπέτασμα καπνοῦ ἀνευ σημασίας, ἓνα συγκαλυπτικὸ πέπλο· ἀντίθετα, ἔχει σημασία νὰ μελετηθεῖ ἡ συγκεκριμένη συγκρότησις καὶ λειτουργία τους, ἡ συνύπαρξίς, καὶ ἡ διαπλοκή τους μὲ τίς πραγματικότητες τοῦ βασανισμοῦ.

5. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ μεγάλη πλειονότητα τῶν κρατούμενων τῆς Μακρονήσου ὑπογράφει ὀθλῶσι, ἀποκήρυξις τοῦ κομμουνισμοῦ. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα, ἀπὸ τὴν ἀπλή, ὀθλῶσι, μέχρι τὴ μαχητικὴ ἀποκήρυξις τοῦ κομμουνισμοῦ, τὴν καταγγελία, τίς διαφορὲς μορφεῖς συνεργασίας μὲ τὴ διοίκησις τοῦ στρατοπέδου, τὴν κατάδοσις καὶ τὴ συμμετοχὴ στὰ βασανιστήρια, ὑπάρχουν πολλὲς ἐνδιάμεσες καταστάσεις. Τὸ γεγονός πάντως ὅτι τὸ μεγάλο μέρος τῶν βασανιστῶν προέρχεται ἀπὸ τίς τάξεις τῶν «ἀνανηψάντων», ὅτι «ἀνανηψάντες» εἶναι αὐτοὶ πού στελεχώνουν τὰ Γραφεῖα Ἡθικῆς Ἀγωγῆς κ.ο.κ. ἀποτελεῖ καθοριστικὸ στοιχεῖο γιὰ τὴν κατανόησις τῆς λειτουργίας τῆς Μακρονήσου καὶ τῆς διαδικασίας ὁργάνωσής τῆς σωματικῆς καὶ ψυχικῆς βίας.

6. Σχετικὰ μὲ τίς ἔννοιες τῆς «ἰσχυρῆς» καὶ «ἀκραίας» ἐμπειρίας τοῦ ἐγκλεισμοῦ.

Διαδρομές του αναμορφωτικού λόγου: ἡ Μακρόνησος ἐκτός
τῆς Μακρόνησου

Ὁ αναμορφωτικός λόγος ὅμως —ἤ, ἀκριβέστερα, ἡ «ἀναμορφωτική διδασκαλία», ὅπως ὀρίζεται ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς «ἀναμορφωτές»— δὲν περιορίζεται ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Μακρόνησου. Πρόκειται βέβαια γιὰ λόγο ὁ ὁποῖος ἀπευθύνεται, κατ' ἀρχήν, στοὺς ἐγκλειστούς κομμουνιστὲς τοῦ στρατοπέδου. Δὲν ἐκφέρεται ὅμως —καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ χρειάζεται ἰδιαίτερη προσοχή— μόνον ἀπὸ τοὺς κρατοῦντες, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνανήψαντες πρώην κομμουνιστὲς, πού ἀπευθύνονται στοὺς πρώην συντρόφους καὶ συναγωνιστὲς τους μὲ στόχο νὰ «ἀνανήψουν» καὶ αὐτοί. Αὐτὴ ἡ ἐκφορὰ ἀπὸ τοὺς «ἀνανήψαντες» ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἐπιβεβαίωση, τὴ λαμπρότερη, ἀπόδειξη τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἔργου τῆς Μακρόνησου. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς, μὲ βάση τὰ ὑποκείμενα τὰ ὁποῖα τὸν ἀρθρώνουν, ὁ ἴδιος αὐτὸς αναμορφωτικός λόγος, πού σκοπεύει στὴν ἀναμόρφωση τῶν ἐγκλειστων κομμουνιστῶν, μετατρέπεται καὶ σὲ προπαγανδιστικὸ λόγο.

Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ὁ αναμορφωτικός λόγος ἀποκτᾷ εὐρύτερη σημασία καὶ ἀπήχηση, ξεπερνώντας κατὰ πολὺ τὰ ὅρια τοῦ στρατοπέδου, καθὼς δὲν ἀπευθύνεται μόνον στοὺς Μακρονησιώτες. Ἄν καὶ κατ' ἀρχήν ἀπευθύνεται στοὺς ἐγκλειστούς, στὴν πραγματικότητα οἱ οὐσιαστικοὶ ἀποδέκτες πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν καὶ νὰ ἐντοπιστοῦν κυρίως ἐκτός Μακρόνησου: στὰ χωριά ὅπου ἀπὸ ἀμβωνος ἀναγιγνώσκονται οἱ δηλώσεις ἀποκήρυξης τοῦ κομμουνισμοῦ, στὰ ἄλλα στρατόπεδα ὅπου φτάνει τὸ περιοδικὸ τῶν «ἀνανηψάντων», ὁ Σκαπανεύς, στὸ ἀθηναϊκὸ κοινὸ πού ἐπισκέπτεται τὴ μεγάλη ἐκθεστὴ γιὰ τὴ Μακρόνησο στὸ Ζάππειο τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1949, σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα μέσα ἀπὸ τὴ συστηματικὴ ἀρθρογραφία τοῦ Τύπου, ἀθηναϊκοῦ καὶ ἐπαρχιακοῦ. Ἄς μὴν ξεχνᾶμε ὅτι, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν εἰκόνα πού ἐνδεχομένως ἔχουμε σήμερα κατὰ νοῦ, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη γιὰ τὸ κράτος, τὸν

βλ. Br. Bettelheim, *Le coeur consent*, Παρίσι, Laffont, 1972. Σ' αὐτὴ τὴν προοπτικὴ, βλ. τίς ἐργασίες τοῦ Παναγῆ Παναγιωτόπουλου, ὁ ὁποῖος πραγματεύεται συνολικότερα τὸ θέμα τοῦ ἐγκλεισμοῦ καὶ τῶν ἐγκλειστων Ἑλλήνων κομμουνιστῶν κυρίως, P. Panagiotopoulos, *Reclusion et idéologie. Une sociologie politique de la reclusion à partir de l'expérience des communistes grecs*, mémoire pour le DEA de Sociologie, Παρίσι, École des Hautes Études en Sciences Sociales, 1994.

ἐπίσημο πολιτικό κόσμο, τήν πλειονότητα τῆς διανοήσεως, τήν Ἐκκλησία, ἡ Μακρόνησος συνιστᾷ ἓνα πρότυπο, ἀποτελεῖ ἀντικείμενο θαυμασμοῦ, παράδειγμα πρὸς μίμησιν. Ἡ Μακρόνησος ἀποτελεῖ τὸ «μεγάλο σχολεῖο», ἔχει «συμβολικὴ καὶ τιμητικὴ σημασία γιὰ τὸ ἔθνος»,⁷ «πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἕτερον Ἑλληνικὸν θαῦμα, ὡς φάρος, ὁ ὁποῖος μίαν ἡμέραν θά φωτίσῃ ὅλην τήν ἀνθρωπότητα»⁸ καί, γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους, «μακάρι ὅλοι μας νά περνούσαμε κι ἀπὸ μιά Μακρόνησο στὴ ζωὴ μας».⁹

Ἡ προβολὴ τοῦ ἔργου τῆς Μακρονήσου ἀποτελεῖ ἀντικείμενο μιᾶς ἰδιαίτερα ἐκτεταμένης καὶ μεθοδικῆς ὀργανωμένης προπαγανδιστικῆς ἐκστρατείας, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς τριετίας 1948-1950. Ὁργανώνονται συστηματικὰ ἐπισκέψεις στὸ νησί: τοῦ βασιλικοῦ ζεύγους, ὑπουργῶν, καθηγητῶν πανεπιστημίου, ξένων δημοσιογράφων, πρεσβευτῶν καὶ γενικότερα προσωπικοτήτων, μαθητῶν καὶ φοιτητῶν. Στὴ συνέχεια, οἱ δηλώσεις θαυμασμοῦ τῶν «ὕψηλων ἐπισκεπτῶν» γιὰ τὸ ἐπιτελούμενο ἔργο τυγχάνουν εὐρείας προβολῆς. Ἀπὸ τίς εἰδικές τελετές πού ὀργανώνονται, ξεχωρίζουν οἱ τελετές παραδόσης τῶν ὀπλῶν καὶ τῆς σημαίας ἀπὸ τὸν βασιλῆα στὰ τάγματα «ἀναμορφωμένων» Μακρονησιωτῶν πού στέλνονται στὸ μέτωπο. Τέτοιες τελετές πραγματοποιοῦνται συχνὰ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1948, μετ' ἀποκορύφωμα τῇ μεγάλῃ γιορτῇ καὶ παρέλασῃ στὸ Καλλιμάρμαρο Στάδιο, στίς 10 Σεπτεμβρίου 1948, κατὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ΕΤΑΕ (Εἰδικόν Τάγμα Ἀξιωματικῶν). Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1949 ἐγκαινιάζεται στὸ Ζάππειον Μέγαρον μεγάλη ἐκθεστὴ μετ' φωτογραφίες ἀπὸ τὴ Μακρόνησο, ἔργα «ἀνανηψάντων», ὁμιλίες κ.ο.κ.

Ἡ «ἀναμόρφωσις» τῶν πρώτῃν κομμουνιστῶν, ἡ «ἀνάνηψις» τοὺς ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα ἐπιτεύγματα τῆς κυβέρνησεως καὶ τοῦ στρατοῦ,¹⁰

7. Μετὰ τὰ λόγια αὐτὰ ὁ Παναγιώτης Κανελλόπουλος πρότενε στὴ Βουλὴ νὰ περιληφθεῖ στὸν ἴδιον τὸν τίτλον τοῦ Οἴκ' Ὑψίστου (μετὰ τὸ ὅποιον ἱδρύσταν ὁ Ὁργανισμὸς Ἀναμορφωτῶν Μακρονήσου) ἡ λέξις Μακρόνησος. Βλ. Ν. Ἀλιβιζάτος, *Οἱ πολιτικοὶ θεσμοὶ σὲ κρίσιν. 1922-1974. Ὁφείς τῆς ἐλληνικῆς ἐμπειρίας*, Ἀθήνα, Θεμέλιον, 1986, β' ἐκδ., σ. 470.

8. Λόγια τοῦ καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Σπ. Οἰκονόμου, ἀπὸ τὸ βιβλίον ἐπισκεπτῶν τοῦ Β' Ταγμάτος Σκαπανέων, στὰ τέλη Μαΐου 1949. Βλ. Ζωάνης - Σαρρῆς, *Ἡ ἀλήθεια γιὰ τὴ Μακρόνησο*, Ἀθήνα 1950, σ. 63.

9. Φράσις τοῦ Κωνσταντίνου Τσάτσου, τότε ὑπουργοῦ Παιδείας.

10. Εἶναι χαρακτηριστικὲς οἱ ἐκλήσεις γιὰ ἐπέκτασιν καὶ γενίκευσιν τοῦ ἐπιτυχημένου προτύπου τῆς Μακρονήσου. Ὁ Στράτης Μυριβήλης, σὲ διάλεξίν του στὴν Καλαμάτα, τὸ 1948, στηλιτεύοντας τὴ ραστώνην, τὴν ἀτολμία καὶ τὴν ἰδιοτέλεια τοῦ πολιτικοῦ κόσμου στὴ μάχην ἐναντίον τοῦ κομμουνισμοῦ, θά πεῖ: «Καὶ κανεὶς δὲν τολμᾷ νὰ

απόδειξη της ανθρωπιστικής μεταχείρισης των αντιπάλων και, ταυτόχρονα, ισχυρό ιδεολογικό όπλο, μεγάλη εθνική επιτυχία στη μάχη, κατά του κομμουνισμού. Η αποστολή στο μέτωπο ταγμάτων του Έθνικού Στρατού που αποτελούνται από «άνανήψαντες» Μακρονησιώτες και οι μάχες στις οποίες νικηφόρα παίρνουν μέρος αποτελούν την έσχατη, επισφράγιση, της επιτυχίας.

Τό «μαγικό ραβδί» με τό οποίο (υποτίθεται ότι) συντελείται τό θαῦμα αυτό, με τό οποίο οι πρώην «μητράλοιες» επανέρχονται στην αγκαλιά της Πατρίδας είναι ο παντοδύναμος αυτός λόγος, αυτή η πανίσχυρη διαπαιδαγώγησις. Δεν χρειάζεται ιδιαίτερη, ανάλυση των λόγων και της σκοπιμότητας που επιβάλλουν νά εμφανίζεται παντοδύναμη, σχεδόν θαυματουργή, η «αναμορφωτική διδασκαλία». Από την πρώτη κιόλας στιγμή, η Μακρόνησος παρουσιάζεται ως ένα μεγάλο εθνικό σχολείο, στο οποίο διά της πειθούς, της αγάπης, της διδασκαλίας, οι εγκαλεστοί απαρνούν τον κομμουνισμό και επιστρέφουν στις αγκαλές της «μητέρας Πατρίδας». Καθώς ακόμη και η ύπόνοια των βασανιστηρίων ή της οποιαδήποτε πίεσης εξ όρισμού αποκλείεται και απορρίπτεται συλλήβδην ως όθλια τυχοφαντία από την πλευρά των κομμουνιστών, δεν μένουν πολλοί τρόποι νά έρμηνευθεί η μαζική αποκήρυξη του κομμουνισμού από τούς εγκαλεστούς.

Τό θέμα του Έμφυλιού

Θά προσπαθήσω, στη συνέχεια, νά προβώ σε μία πρώτη προσέγγιση και ανάλυση των βασικών αξόνων του «αναμορφωτικού λόγου», παρακολούθώντας μία αλληλουχία θεμάτων που συνδέονται στενά μεταξύ τους, ξεκιν-

αυτήν με τό τσεκούρι στη φωτιά, νά δηγί στη μέση, σάν Κράτος Κυρίαρχο, νά πάρει από τά χέρια των ανάξιων γονιών αυτά τά εκκολλαπτόμενα έπονιτάκια, που είναι χιλιάδες [...], και νά τά κλείσει σε κατασκηνώσεις πολιτισμού και εθνικής άγωγής για νά τά αποξενώσει από τό πνευματικό χάσις που τά ποτίζουν οι προπαγανδιστές πρωί-βράδυ. Τί είν' αυτό που γυρεύω; Μία μεγάλη, μία πανελλήνια όργάνωση, της Μακρόνησου γυρεύω, για τά δηλητηριασμένα νειάτα, σάν αυτή που άυτοσχεδίασε και τόσο άξια έφερε σε τέλος ό Στρατός μας». Βλ. Στρ. Μυριβήλης, 'Ο κομμουνισμός και τό παιδομάζωμα. Με την έπιμέλεια της Λαϊκής Βιβλιοθήκης. Καλαμάτα, Τυπογραφεία Σημαία, 1948, σ. 17 (ή έμφαση, από τό πρωτότυπο).

νώντας από την πραγμάτευση του θέματος του Έμφυλίου, προχωρώντας στην έρμηνεία της διάδοσης του κομμουνισμού και καταλήγοντας στο ρόλο που διαδραματίζει η «ανάμορφωση».¹¹

Η επιλογή του Έμφυλίου ως αφετηριακού σημείου υπαγορεύεται από τις ανάγκες ανάλυσης του ίδιου του λόγου, από την κομβική θέση την οποία κατέχει σε αυτόν ο Έμφύλιος. Πρόκειται για θέμα που κυριαρχεί ποσοτικά αλλά και σε σημασία: κατά την ανάπτυξη του κεντρικού αυτού θέματος μέσα στον αναμορφωτικό λόγο εμφανίζονται και εκδιπλώνονται μία σειρά από βασικά επιχειρήματα και αφηγηματικές στρατηγικές.

Δέν χρειάζεται, νομίζω, ιδιαίτερη επιμονή στην εξήγησή: μεσουντος του πολέμου, είναι ευνόητη η κυριαρχία αυτού καθ' έαυτου του θέματος, σε κείμενα μάλιστα αυτού του είδους. Η κεντρικότητα του θέματος του Έμφυλίου προκύπτει, και εξηγείται, τόσο από τη χρονική συγκυρία όσο και από την ίδια τη φύση και αποστολή του αναμορφωτικού λόγου και γενικότερα της αναμορφωτικής διαδικασίας. Η ανάρεση, η αποκάλυψη του «ψέματος», της «απάτης», της «θεμελιώδους πλάνεως» του κομμουνισμού αποτελεί βασική της επιδίωξη και η ανάρεση αυτή δεν πραγματοποιείται τόσο σε γενικό-θεωρητικό, αλλά κυρίως σε άμεσο και εφαρμοσμένο επίπεδο: στόχος δέν είναι ο μαρξισμός, ο υλισμός, συνήθως ούτε καν ο κομμουνισμός —τουλάχιστον κατά κανόνα· οί πιο θεωρητικές ή ιδεολογικές αναφορές και αναίρεσεις του κομμουνισμού περνούν σε δεύτερη μοίρα. Ο στόχος είναι συγκεκριμένα οί κομμουνιστές, τό ΕΑΜ, τό ΚΚΕ, οί ή-γέτες τους. Καί τό άμεσο αυτό πεδίο, στό όποιο τίθενται τά ζητήματα, είναι βέβαια ή παρούσα διαμάχη, ό Έμφύλιος Πόλεμος.

11. Βασική πηγή για την προσέγγιση αυτή αποτελούν τά έντυπα των «άνανήψαντων» που εκδίδονται από τά Γραφεία Έθνικής Άγωγής, και κυρίως ό Σκαπανεύς, περιοδικό αρχικά του Γ' Τάγματος Σκαπανέων (Οκτώβριος 1947-Άπρίλιος 1949) και, στη συνέχεια, από τον Μάιο του 1949, και των τριών ταγμάτων. Επίσης, μία σειρά άλλα τεκμήρια στά όποια αποτυπώνεται ό αναμορφωτικός λόγος· βλ. κυρίως, Ζοάννος - Σαρρής [άνανήψαντες όπλίτες], Η αλήθεια για τη Μακρόνησο, Άθήνα 1950· Γ. Κοικιώνης, Ο κομμουνισμός στην Ελλάδα, Β ΧΙ/ΓΕΣ, Άθήνα 1948 [ή Β ΧΙ είναι ή διεύθυνση του ΓΕΣ στην όποια υπάγονται οί μονάδες της Μακρονήσου, ή όποια, τον Οκτώβριο του 1949, αντικαθίσταται από τον ΟΑΜ]· Π. Κωλιτσίδας, Από τον έθνικόν συναγερμόν. Ο δοκηγοικός σύλλογος Άθηνών εις τό μέτωπον και την Μακρόνησον. Τό έργον της διαφωτίσεως, Άθήνα 1948. Επίσης, συμπληρωματικά έχουν ληφθεί υπόψη, και όσα στοιχεία από τίς μαρτυρίες που διαθέτομε αναφέρονται στό ζήτημα.

α) Ἡ τρύπιστῃ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐχθροῦ μέ τήν ἐξωτερική ἀπειλή

Ὁ πόλεμος τῶν ἐτῶν 1946-1949, ὁ Ἐμφύλιος —ὅπως ἔχει καθιερωθεῖ πλέον νά ὀνομάζεται σήμερα— δέν εἶναι ἐμφύλιος, ἀλλά ἀγώνας Ἑλλήνων ἐναντίον ξένων, τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς ἐνάντια σέ ἄλλες φυλές, καί εἰδικότερα τοὺς Σλάβους· αὐτή εἶναι ἡ βασική συνισταμένη τῆς «ἀναμορφωτικῆς διδασκαλίας»: ἡ τρύπιστῃ τοῦ ἀντιπάλου μέ τόν ἐξωτερικό ἐχθρό. Εἶναι χαρακτηριστικοί ἀπό τήν ἀποψη αὐτή οἱ ὅροι μέ τοὺς ὁποίους περιγράφονται οἱ ἀντίπαλοι.

Σπανίως, ἴσως καί ποτέ, θά συναντήσουμε ἀπλῶς «κομμουνιστές», ἀλλά πάντα σέ σύνθετα ἢ μέ ἐπιθετικούς προσδιορισμούς, τά ὅποια παραπέμπουν κατά πρῶτο λόγο στοὺς ξένους καί τήν προδοσία καί, σέ μικρότερο βαθμό, στήν ἐγκληματική τους δράση. Ἔτσι, στίς ἡμερήσιες διαταγές τῶν τριῶν Ταγμάτων Σκαπανέων ἐμφανίζονται: «σλαυκομμουνισταί», «ἐλληγόφωνες ὀρδές», «ξενόδουλα ὄργανα ξένων», «ἐαυμοβούλγαροι», «κομμουνιστοσυμμορίτες», «ληστοσυμμορίτες», «προδότες, ὕπουλοι καί αἰμοσταγεῖς κομμουνισταί», «δολοφόνοι, ἀπάτριδες ἐαυκομμουνισταί, πράκτορες καί δοῦλοι τῶν Σλαύων», τό «μίσθαρνον σλαυόδουλον ΚΚΕ, γήσιον τέκνον τοῦ Κρεμλίνου», τό «προδοτικόν, κακοῦργον καί σλαυόδουλον ΚΚΕ», τό «ἐθνικτόνον καί προδοτικόν ΚΚΕ», καθὼς καί «ξενόδουλοι, σλαυοκίνητοι κεφαλαί, σλαυόδουλοι»...

Στόν Σκαπανέα ἐπίσης, σέ κεντρικές θέσεις, ἐντός πλαισίου ἐπαναλαμβάνονται συνθήματα ὅπως τό ἀκόλουθο: «Ὁ ἀγώνας πού διεξάγουμε δέν εἶναι ἀγώνας ἐναντίον μιᾶς παράταξης Ἑλλήνων, ἀλλά ἀγώνας ἐναντίον τῶν ἐγκληματιῶν-προδοτῶν πού συνεργάζονται μέ τοὺς Σλαῦους». Ἀλλωστε, ὅταν ἀναφέρεται ὁ ἀρχηγός τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ πόλλες φορές δέν ἀποκαλεῖται Μάρκος ἀλλά «Μάρκο», «ὁ στρατός τοῦ Μάρκο» κ.ο.κ.

β) Ἡ ἐνταξί στό προαιώνιο παρελθόν τῆς φυλῆς

Ἡ ἀντίληψή τῆς διαμάχης ὄχι ὡς ἐμφύλιας, ἀλλά ὡς ἀγώνα μεταξύ Ἑλλήνων καί ἀλλόφυλων, καί εἰδικότερα τῶν Σλάβων, ἔχει μιά σειρά ἀλυσιδωτές συνέπειες γιά τόν ἴδιο τό χαρακτήρα, τή φύση καί τήν ἀναμενόμενη ἔκβασή του. Ὁ παρών ἀγώνας ἐντάσσεται, μέ αὐτό τόν τρόπο,

στό τρισχιλιετές παρελθόν των ἑνδοξων ἀγώνων τῆς φυλῆς ἐναντίον τῶν προαιώνιων ἐχθρῶν τῆς ὥς τό τελευταῖο ἐπεισόδιο. Ἐμφανίζεται ἓνα ἀπόλυτο συνεχές πού ξεκινάει ἀπό τούς Περσικούς Πολέμους καί καταλήγει στήν παρούσα διαμάχη:

Μά καί σήμερα οἱ ἴδιοι εἴμαστε. Νά οἱ Πέρσες πούρχονται νά μᾶς σκλαβώσουν. Μόνο πού τώρα κατηγορίζουν ἀπ' τό Βορρά. Μά νά κι οἱ Πλαταιές, νά οἱ Μαραθῶνες κι οἱ Θερμοπύλες. Νά ὁ Μιλτιάδης, ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Λεωνίδας.

Τί κι ἂν ἔχουν ἄλλα ὀνόματα. Τί κι ἂν οἱ Θερμοπύλες λέγονται Ἀρχάγγελος καί Κόνιτσα. Τί κι ἂν οἱ Πλαταιές λέγονται Γράμμιος. Τά ἴδια εἶναι. Ἡ ἴδια συνέχεια τῆς ἱστορίας τῆς Πατρίδας μας. Ἡ ἴδια ἡ Ἑλλάδα μέ τά παιδιά της.¹²

Μεγάλους σταθμούς, καί ἐξέχοντα παραδείγματα πού χρησιμοποιοῦνται σέ αὐτή τή διαδρομή, ἀποτελοῦν ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 καί ὁ ἐλληνοϊταλικός πόλεμος τοῦ 1941.

Ἡ ἀναφορά εἰδικά στό ἄλθανικό ἔπος εἶναι ἰδιαίτερα συχνή, ἐπειδὴ προσφέρεται γιά παραλληλισμούς, ἀφ' ἑνός λόγω τῆς χρονικῆς ἐγγύτητας καί, ἀφ' ἑτέρου, λόγω τῆς ὑπαρξῆς μιᾶς σειρᾶς ὁμοιοτήτων, οἱ ὁποῖες ἐπιστρατεύονται: τά ἴδια βουνά τῆς Πίνδου, ὁ ἴδιος (νικηφόρος) ἀρχιστράτηγος, ὁ ἀπό Βορρᾶν κίνδυνος κ.ο.κ. Μάλιστα, ὁ ἀγώνας τοῦ 1940-41 καί ὁ Ἐμφύλιος ἐκλαμβάνονται πολλές φορές ὡς δύο φάσεις τοῦ ἴδιου πολέμου, μέ τό «διάλειμμα» τῆς Κατοχῆς.

Ταυτόχρονα, ὅπως τό ἐλληνικό ἔθνος παρουσιάζει μιά ἀδιατάρακτη προαιώνια συνέχεια, τό ἴδιο ἰσχύει, κατ' ἀντιστοιχίαν, καί γιά τούς Σλάβους. Μεταξύ τῶν Σλάβων τοῦ 10ου αἰῶνα καί αὐτῶν τῆς δεκαετίας τοῦ 1940 δέν ὑπάρχει καμιά οὐσιώδης διαφορά, ὅπως ἴδιες καί ἀπαράλλακτες εἶναι οἱ ἐπιδιώξεις τους, ἡ ἐπιβουλή τους ἐνάντια στό ἐλληνικό ἔθνος. Το ὅτι εἶναι κομμουνιστές, σέ αὐτό τό πλαίσιο, ἔχει σαφῶς ἐπικουρική καί δευτερεύουσα σημασία, ἀποτελεῖ περισσότερο ἓνα «τέχνασμα», μιά «μεταμφίεσή» τους, ἓνα εἶδος «πανουργίας» τοῦ σλαβισμοῦ στόν προαιώνιο ἀγῶνα του ἐναντίον τοῦ ἐλληνισμοῦ.

Τό πρωτεῦον εἶναι ἡ φυλετική ταυτότητα· ἡ ἰδεολογική ταυτότητα ὄχι

12. «Νά γιατί νικοῦμε», κύριο ἄρθρο τοῦ ἀρχισυντάκτη τοῦ περιοδικοῦ Μάχη Δόγκα, Σκαπανεῖς, τχ. 8 (Αὐγουστος 1948), σ. 3.

μόνο είναι δευτερεύουσας σημασίας, αλλά και, τρόπον τινά, αποτελεί απόρροια, συνεπαγωγή της πρώτης: ο μαρξισμός, ο κομμουνισμός και άλλες βάρβαρες ιδεολογίες έχουν διάδοση, ταιριάζουν μόνο σε λαούς βαρβάρους, ανατολικούς, απολίτιστους, όπως οι Σλάβοι.

Μέ άλλα λόγια, και σε τελική ανάλυση, αυτό που έχει καθοριστική σημασία είναι η φυλετική ταυτότητα και, συνακόλουθα, τα φυλετικά μίσος. Η παμπάλαια πάλη, όπως και ο παρών αγώνας, καθορίζονται φυλετικά, τα δύο μέρη δεν μπορούν να ξεφύγουν από τη θέση και το ρόλο που κατέχουν: Είναι υποχρεωμένα να εκπληρώσουν την αποστολή που τους τάσσει η φυλετική και ιστορική μοίρα τους — αυτά τα δύο συμπλέκονται και ταυτίζονται: Έκαστος έφ' ω (από τον Θεό, την Ιστορία, την ιστορική και φυλετική μοίρα) έτάχθη. Είναι ιδιον των Σλάβων ως φυλής να επιβουλεύονται και να μισούν τους Έλληνες, και αποτελεί, εξίσου, ιδιον των Ελλήνων να αντιστέκονται, και μάλιστα νικηφόρα. Αυτό είναι εν τέλει και το περιεχόμενο του σημερινού αγώνα.

Η Ιστορία, κατ' αυτό τον τρόπο, εκτυλίσσεται κυκλικά, με αυστηρά ντετερμινιστικό τρόπο, σε διαδοχικά, επαναλαμβανόμενα, και έπομένως απολύτως προβλέψιμα και προδιαγεγραμμένα έπεισόδια: Πρόοδος και ευημερία του έλληνισμού → Φθόνος και επιβουλή από άλλες, γειτονικές φυλές, σε συνεργασία με προδότες Έλληνες. Απειλή κατά της πατρίδας → Πόλεμος που καταλήγει σε νίκη του έλληνισμού → Νέα περίοδος ευημερίας του έλληνισμού → Νέα επιβουλή από τους έχθρους και νέα απειλή → Νέος πόλεμος και νέα επικράτηση της έλληνικής φυλής κ.ο.κ.

Σε αυτό τον κύκλο κάθε καινούργιο έπεισόδιο, κάθε νέος αγώνας είναι ανώτερος και δυσκολότερος. Έτσι και ο τωρινός αγώνας, ο «Έμφύλιος», είναι ο υπέρτερος και σημαντικότερος όλων.

γ) Ο χαρακτήρας και η σημασία του πολέμου: οι συνέπειες από την ένταξη του στην ιστορία του έλληνισμού

Η ένταξη του Έμφυλίου στους διαδοχικούς αγώνες του έλληνισμού ως ενός ακόμη έπεισοδίου, του τελευταίου και πιο λαμπρού, έχει τρεις συνεπαγωγές για τον ίδιο τον χαρακτήρα του:

Ι. *Άγώνας χριστιανῶν ἐναντίον ἀντίχριστων*. Οἱ ἀντίπαλοι εἶναι κομμουνιστές, ἐπομένως ἄθεοι καί ἐχθροί τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Δέν εἶναι, ὅμως, αὐτός ὁ μόνος λόγος γιά τόν ὅποιο ὁ Ἐμφύλιος προσλαμβάνει τό χαρακτήρα ἀγώνα χριστιανῶν ἐναντίον ἀντίχριστων. "Οἱ οἱ ἀγῶνες τοῦ ἐλληνισμοῦ δόθηκαν πάντοτε ἐναντίον ὄχι μόνον ἀλλοφύλων, ἀλλά καί ἀλλοθρήσκων. Οἱ ἀντίπαλοι, ἀπό τούς Πέρσες μέχρι τούς Ἀραβες καί τούς Ὀθωμανούς, ὑπῆρξαν ἀλλοθρήσκοι. Ἔτσι, γιά νά συγκροτηθεῖ τό νομοτελειακό σχῆμα τῶν ἀγώνων τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, βασικό συστατικό στοιχεῖο ἀποτελεῖ ὁ ἀλλοθρήσκος, καί ὁ ἀντίχριστος, ἀντίπαλος.

Ἡ ἑντάξη στήν προαιώνια ἱστορία τῶν ἀγώνων τοῦ ἐλληνισμοῦ, καί ὄχι ἡ κομμουνιστική ἰδεολογική ταυτότητα τοῦ ἀντιπάλου, εἶναι ὁ βασικός μηχανισμός πού καθιστᾷ τήν παρούσα διαμάχη ἀγώνα μεταξύ χριστιανῶν καί ἀλλοθρήσκων. Ἀλλωστε, ὅπως ἤδη ἐπιστημάνθηκε, δέν πρόκειται γιά ἀγώνα ἀνάμεσα σέ Ἕλληνες, ἀλλά μεταξύ Ἑλλήνων καί Σλάβων. Καί ἀκριβῶς λόγω τῆς ὑπαρξῆς αὐτοῦ τοῦ σχήματος, τό ὅτι οἱ Σλάβοι εἶναι χριστιανοί δέν λαμβάνεται ὑπόψη καί μπορεῖ μέ εὐκολία νά παρακαμφθεῖ.

ΙΙ. *Άγώνας πολιτισμένων ἐναντίον βαρβάρων*. Ἡ ἐγκληματικότητα, ἡ κακοποιός δράση, ἀποτελεῖ συστατικό καί οὐσιῶδες στοιχεῖο τῆς φύσης τοῦ κομμουνισμοῦ καί τῆς δράσης τῶν κομμουνιστῶν, οἱ ὅποιοι καί περιγράφονται περίπου ὡς τέρατα. Οἱ ἀντίπαλοι, ὡς κομμουνιστές καί ὕλιστές, πολεμοῦν τό πνεῦμα, ἀναγορεύουν τά ἔνστικτα σέ πρώτη ἀρχή, ὑποβιάζουν τόν ἄνθρωπο στό ἐπίπεδο τοῦ ζώου.

Σέ ἓνα γενικότερο ἐπίπεδο, πάντως, ἰσχύει καί ἐδῶ ἡ παρατήρησις τῆς προηγούμενης παραγράφου: πάντοτε ὁ ἐλληνισμός, καί λόγω τῆς γεωγραφικῆς θέσης τῆς χώρας, ἀποτέλεσε προμαχῶνα τοῦ πολιτισμένου κόσμου ὅπως πάντοτε, ἔτσι καί τώρα οἱ ἀντίπαλοι, Ἀνατολικοί ἢ Βόρειοι ἀδιάφορο, βρίσκονται σέ ἓνα πολύ χαμηλότερο στάδιο πολιτισμοῦ. Καί πάλι δηλαδή, καθ' ἑξῆς θά λέγαμε, λόγω τῆς ἐντάξεως στήν τρισχιλιετή ἱστορία τοῦ ἐλληνισμοῦ, οἱ ἀντίπαλοι ἀποκτοῦν, σχεδόν ὑποχρεωτικά, τά χαρακτηριστικά τῶν βαρβάρων καί ἀπολίτιστων:

Ἐνδιαφέρονται ὅμως [οἱ Βουλγαροσλαῶι] διά τήν Ἑλλάδα ἀπλῶς διά νά ἐπεκταθοῦν καί καταλάβουν τά 129.880 τετραγωνικά χιλιόμετρα της; ΟΧΙ. Θέλουν νά τήν καταλάβουν διά νά καταστρέψουν τά μνημεῖα τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, νά ἐξαφανίσουν τούς ἀπογόνους ἐκείνων οἱ ὅποιοι

ἐδημιούργησαν ἠθικές ἀξίες, ἀνθρώπινες ἀρετές, σύμβολα εὐγενῶν ἰδανικῶν, νά ἐξαφανίσουν τήν ἐνδοξη Ἑλλάδα μέ τήν ἀφθαρτή, σέ μεγαλεῖο καί ὁῶς τρισχιλιετή ἱστορία της. Αὐτή τήν Ἑλλάδα, πού εἶναι πρώτη στό χορό γιά τήν ἐλευθερία καί τόν πολιτισμό, τήν Ἑλλάδα Ἰδέα, θέλουν νά ἀφανίσουν. Θέλουν νά παύσι, σάν φωτεινό μετέωρο νά δείχνει ποιά εἶναι ἡ ὁδός τῆς Ἑλευθερίας, γιά νά ἐπιβάλουν τήν βαρβαρότητα καί τήν πύε στυγρή δουλεία.¹³

III. Ἡ ἐνταξή στήν ἱστορία τῆς φυλῆς, ἐγγύησι, γιά τή νίκη: Ἡ ἐνταξή τῆς παρούσας διαμάχης στήν ἱστορία τοῦ ἐλληνισμοῦ, μέ τά πανανθρώπινα, παγκόσμια χαρακτηριστικά καί τή σημασία πού προσλαμβάνει, ἀποτελεῖ καί ἐγγύησι, γιά τή νίκη τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων.

Ὅπως ὁ ἐλληνισμός, παρά τίς ὅποιες ἀντιξοότητες, στό τέλος πάντοτε θριάμβευε, μέ τόν ἴδιο τρόπο αὐτό θά ἐπαναληφθεῖ καί τώρα. Ἔχουμε νά κάνουμε μέ ἓνα εἶδος ἱστορικής νομοτέλειας, καί αὐτό ἄλλωστε δηλώνεται. Τό πεπρωμένο, ὁ προορισμός τῆς φυλῆς ἀνεκαθεν ἦταν νά δίνει δύσκολους καί μεγάλους ἀγῶνες ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας καί τῆς χριστιανισμοσύνης καί εἶναι τό ἴδιο ἀκριβῶς πεπρωμένο πού τήν ὁδηγεῖ στή νίκη, τῆς ἐπιβάλλει καί ἐγγυᾶται τήν ἐπικράτησι.

Πώς εἶναι ἡ Ἑλλάδα μας καί σήμερα ἐντολοδόχος ἐκλεκτή τῆς Θείας Προνοίας εἶναι ὁλοφάνερο, ἀφοῦ μαζεύτηκαν καί τήν χτυποῦν ἀλύπητα, φανατικά. [...]

Τό ἴδιο καί σήμερα, πού ὁ γενναῖος στρατός μας χύνει σπάταλο τό τίμιο αἷμα του, γιά νά ξεπλύνῃ τό Σούλι ἀπό τό μῶλυσμα τῶν προδοτῶν, νοιώθει νά παραστέκουν στό πλευρό του οἱ σκιές τῶν Τζαβελαίων, τοῦ Δράκου, τῶν Μποτσαραίων, τοῦ Ζυγούρη, τοῦ Σαμουήλ, καί ἀκούει τίς βροντερές πολεμικές κραυγές τους νά τόν ἐμψυχώνουν. [...]

Οἱ ἐλληνοφῶνοι προδότες πού μέ τά πόδια καί τήν ἀνάσα τους μολύνουν τά Σουλιώτικα θράχια καί τόν ἀέρα εἶναι ἀντίχριστοι καί ἄθεοι καί ἄτιμοι ἐφιάλτες πωλημένοι στούς Σλαῦους, σύμμαχοι, φίλοι καί δούλοι τῶν συμπατριωτῶν τοῦ Ἀλή πασᾶ, ὄργανα τυφλά, τρομοκρατημένα καί ἀσυνειδήτα τῶν φανατισμένων ἐχθρῶν τῆς Λευτεριάς.

Ἐκεῖ πάνω στό Σούλι τοῦς ὁδήγησε ἡ Θεία Πρόνοια, γιά νά χτυπηθοῦν ἀπό τόν Ἐθνικό μας στρατό, μέ τόν ἴδιο τρόπο πού χτυπήθηκαν οἱ

13. Ἀντ. Λόζας, «Μορφή καί νόημα τοῦ Ἀγῶνος» (κύριο ἄρθρο), Σκαπανεύς, τχ. 5 (Σεπτέμβριος 1949), σ. 3.

τουρκαρβανίτες του Ἀλῆ πασᾶ, ἐχθροί καί τοῦτοι, ὅπως ἐκεῖνοι, τῆς Πίστewς καί τῆς Πατρίδος.¹⁴

Μέ αὐτή ἀκριβῶς τήν ἔννοια, ἡ γνώση τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας ἀποκτᾶ ἰδιαίτερη σημασία, ἀναγορεύεται στό κλειδί γιά τή ὀρθή ἀνάγνωση καί ἀποκρυπτογράφηση τῆς πραγματικότητος:

Κι ὅμως δέν ξέρετε πόσο διαφορετική θά ἦταν ἡ ζωή μας, οἱ πολιτικές μας ἰδέες καί ἡ φυλετική μας συνείδηση, ὡς σημερινῶν Ἑλλήνων, ἂν εἶχαμε ὅλοι ἀνατραφεῖ συστηματικά μά καί ζωντανά μέ τό πνεῦμα καί τό βαθύτερο νόημα τῆς Ἱστορίας μας. Εἶμαι βέβαιος καί πρέπει νά εἴσατε κι ἐσεῖς, πῶς τίποτε ἀπό τά θλιβερά γεγονότα τῶν τελευταίων χρόνων δέ θά εἶχε συμβῆ στόν τόπο μας, ἂν ὅλοι μας εἶχαμε μελετήσῃ τήν Ἱστορία μας. [...]

Ὡστόσο μερικά ἀπό τά ἥρωικά παιδιὰ καί τοὺς στρατιωτικούς ἡγέτας τῆς ἐποποιίας ἐκείνης παρασυρτήκανε ἀργότερα σ' ἓνα ἀγῶνα κατὰ τῆς φυλῆς τους καί τῶν συμμάχων τους! Γιατί; Γιατί ἀπλούστατα οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς δέν εἶχανε ἱστορική συνείδηση διαμορφωμένη ἐλληνικά. Δέ διαβάσανε ποτέ τήν ἱστορία τοῦ ἐλληνικοῦ Ἔθνους κι ἂν ἔτυχε κάτι νά μάθανε, δέν τό καταλάβαινε. Νομίσανε πῶς μπορούσαν νά ἀλλάζουμε τά ἱστορικά μας πεπρωμένα καί νά συνεχίσουμε αὐτοί τήν ἱστορία μας.¹⁵

Ὁ καθοριστικός ρόλος καί ἡ σημασία τῆς χρήσης τῆς ἱστορίας τοῦ ἐλληνισμοῦ, καί ἡ ὀργανική ἔνταξη τοῦ Ἐμφυλίου σέ αὐτή, μποροῦν νά ἐπιβεβαιωθοῦν καί μέσα ἀπό ἄλλες προτεγγίσεις, ὅπως, παραδείγματος χάριν, μιά θεματολογική ἀνάλυση τῶν ἐξωφύλλων τοῦ Σκαπανέα. Τήν πρώτη θέση τίς ἀπεικονίσεις τῶν ἐξωφύλλων, ἀνάμεσα τίς φωτογραφίες τοῦ βασιλικοῦ ζεύγους, τίς φωτογραφίες ὀπλων, τίς ἀναπαραστάσεις μαχῶν, κατέχει ἓνα ἰδιαίτερο εἶδος διαχρονικῶν παραστάσεων, ὅπου συνυπάρχουν τό παρελθόν καί τό παρόν τοῦ ἔθνους. Τό βασικό μοτίβο εἶναι σχεδόν τό ἴδιο: σέ πρῶτο πλάνο εἰκονίζονται σύγχρονοι στρατιῶτες σέ διάφορες ἐκδοχές, ἐνῶ στό βάθος, ὡς φόντο, πολεμιστές παλαιότερων ἐποχῶν, κυρίως ἀρχαῖοι Ἕλληνες καί ἥρωες τοῦ '21. Ἐνῖστε ἡ ἀπεικόνιση

14. Ι. Α. Βερνάρδος, «Οἱ σλαυοκομμουνισταί στό Σούλι», Σκαπανεύς, τχ. 9 (Σεπτέμβριος 1948), ἐσώφυλλο.

15. Α. Καραντώνης, «Τό νόημα τῆς ἱστορίας μας», Σκαπανεύς, τχ. 3 (Ἰανουάριος 1948), σ. 5.

συμπληρώνεται από αρχαιοελληνικούς ναούς, χριστιανικές εκκλησίες, καθώς και μία αιθέρια γυναικεία μορφή (πιθανότατα ἡ Ἑλλάδα) πού συνδέει τὰ δύο ἐπίπεδα. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι αὐτοῦ τοῦ εἶδους οἱ «ἱστορικές συνθέσεις παρελθόντος-παρόντος» —οἱ ὁποῖες ἀναπαράγουν καί ἀξιοποιοῦν παλαιότερα εἰκονογραφικά μοτίβα— ὑπερτεροῦν σέ σχέση μέ τίς ἀμειγῶς ἱστορικές παραστάσεις, ὅπως αὐτές π.χ. πού ἀπεικονίζουν μόνο ἐπαναστάτες τοῦ 1821.¹⁶

Ἡ περίοδος τῆς Κατοχῆς καί ἡ Ἀντίσταση

Σέ ὅλο αὐτό τό σχῆμα, κατά τή διάρκεια τῆς ἀναδρομῆς στήν ἱστορία τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, ὑπάρχει μιά πρόσφατη περίοδος πού ἀπουσιάζει σχεδόν ὁλοκληρωτικά: ἡ Κατοχή καί ἡ Ἀντίσταση. Σέ ἀντίθεση μέ τό ἀλθανικό ἔπος, τό ὁποῖο ἀναπτύσσεται διά μακρῶν, ἡ Κατοχή συνήθως «παρακάμπτεται» ποικιλοτρόπως, μέ ἀποτέλεσμα ἓνα χρονικό ἄλμα ἀπό τό 1940-41 στό 1945.

Οἱ ἀναδρομές στήν ἱστορία, ὅπως εἶδαμε, δέν γίνονται γενικά ἤ γιά λόγους ἱστορικῆς πληρότητας, ἀλλά μέ συγκεκριμένο χρηστικό σκοπό: γιά νά ἀντληθοῦν παραδείγματα πρὸς μίμησην, νά ὑμνηθοῦν τὰ κλέη τοῦ Ἔθνους. Μέ αὐτή τὴν ἔννοια εἶναι σαφές ὅτι ἡ περίοδος δέν προσφέρεται γιά μιά τέτοια χρήσιμη, τό ἀντίθετο μάλιστα: προκύπτει ἓνα σοβαρό πρόβλημα, ἀφοῦ κάθε ἀναφορά σέ αὐτή προσκρούει στό «ἀγκάθι» πού ὀνομάζεται Ἀντίσταση. Ἔτσι, τὰ χρόνια 1941-44 ἀναφέρονται μόνο ὅταν εἶναι ἀπαραίτητο, καί αὐτό γίνεται μέ τρόπο σύντομο καί τυπικό. Στίς λίγες

16. Μία ἀπό τίς πρὸ χαρακτηριστικές συνθέσεις αὐτοῦ τοῦ τύπου ἀποτελεῖ τό σκίτσο πού δημοσιεύεται στό τεῦχος τοῦ Πάσχα τοῦ 1949 (ὅχι ὁμως στό ἐξωφύλλο ἀλλὰ σέ ἐσωτερική σελίδα): Σέ πρῶτο ἐπίπεδο εἰκονίζεται μιά γυναικεία μορφή, πού κρατᾷ τὴν ἐλληνική σημαία, καί στρατιῶτες μέ χαρακτηριστικά πού εὐθέως θυμίζουν ἀντάρτες, περμένοι ἔντρομοι καταγῆς. Στό βάθος διακρίνεται, ἀχνά, ἡ Ἀκρόπολις. Στό δεύτερο ἐπίπεδο παριστάνεται ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ καί Ρωμαῖοι στρατιῶτες πού κι αὐτοὶ βρίσκονται καταγῆς ἔντρομοι. Ὁ συμβολισμός πού προκύπτει ἀπὸ τό συσχετισμὸ μεταξὺ τῶν δύο ἐπιπέδων εἶναι προφανής: ἡ Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου παραπέμπει στήν Ἀνάσταση τῆς Ἑλλάδος. Σκαπανέας, πχ. 1, (Μάιος 1949), σ. 9.

καί σύντομες αναφορές πού θά συναντήσουμε περιγράφονται γενικά, χωρίς πολλές καί συγκεκριμένες λεπτομέρειες, σάν μιά σκοτεινή περίοδος πείνας, κακουχιῶν καί δεινῶν τοῦ ἔθνους, ὡς ἓνα διάλειμμα μεταξύ τῶν ἡρωικῶν ἀγῶνων του.

Ὅσο, ὅμως, κι ἂν ἡ Ἀντίστασι, κατά τῶν κατακτητῶν ἀποσιωπᾶται αὐτή καθ' ἑαυτή ὡς γεγονός, ὑπάρχει μιά οὐσιώδης πτυχή ἡ ὁποία δέν μπορεῖ ἐπ' οὐδενί νά παρακαμφθεῖ, ἀφοῦ σχετίζεται ἄμεσα μέ τό λόγο ὑπαρξης καί λειτουργίας τῆς Μακρονήσου: ἀκριβῶς αὐτά τά χρόνια, χιλιάδες ἄνθρωποι σέ ὅλη τήν Ἑλλάδα πιστεύουν, ἐντάσσονται, παλεύουν στίς γραμμές τοῦ ΕΑΜ, τοῦ ΕΛΑΣ, τοῦ ΚΚΕ καί τῶν «παραφυάδων» τους (πού, ὅπως ἤδη εἶδαμε, περιγράφονται ὡς «προδοτικά», «σατανικά» κλπ.). Καί ἀπό αὐτούς ἀκριβῶς τοὺς χιλιάδες προέρχονται καί οἱ «πρός ἀναμόρφωσιν» ὀπλίτες πού γι' αὐτόν τό λόγο βρίσκονται στή Μακρόνησο.

Ἡ μαζική προσχώρηση καί ἐνταξη στό ΕΑΜ-ΚΚΕ λοιπόν —ὅσο κι ἂν αὐτό εἶναι ἄβολο ἢ δύσκολο— πρέπει νά ἐξηγηθεῖ καί, ἐν συνεχείᾳ, νά θεραπευθεῖ: Μποροῦμε νά ξεχωρίσουμε δύο βασικούς ἐρμηνευτικούς μηχανισμούς: τήν «παραπλάνηση» καί τή διάδοση τοῦ κομμουνισμοῦ ὡς νοσήματος.

Ἡ ἐρμηνεία τῆς διάδοσης τοῦ κομμουνισμοῦ

α) Ἡ δολιότης τῶν ἡγετῶν καί ἡ παραπλάνηση τῶν πολλῶν

Κατ' ἀρχάς, ἐπιχειρεῖται ἓνας σαφής διαχωρισμός μεταξύ τῶν λίγων στελεχῶν καί τῆς μεγάλης μάζας. Ἔτσι, οἱ ἡγέτες εἶναι ἐγκληματικά στοιχεῖα, κακοποιοί, «μίσθαρνα ὄργανα» τῶν Σλάβων· ἡ περιγραφή αὐτή παρέχει, ταυτοχρόνως, καί τήν, ταυτολογική σχεδόν, ἐξήγηση τῆς συμμετοχῆς τους στό ΚΚΕ: γιά νά ικανοποιήσουν τοὺς ἐγκληματικούς σκοπούς τους, τά ἄνομα σχέδιά τους. Ἡ ἐξήγηση αὐτή περιορίζεται στά ἡγετικά στελέχη τοῦ κόμματος, καθὼς καί στοὺς «ἐλαχίστους», ὅπως ἐμφανίζονται, ἀμετανόητους πού ἀρνοῦνται νά ἀποκηρύξουν τόν κομμουνισμό.

Ὅσον ἀφορᾷ τή μεγάλη μάζα τῶν προσχωρησάντων στό ΕΑΜ-ΚΚΕ, καί εἰδικά τοὺς πρὸς ἀναμόρφωσιν ὀπλίτες καί πολίτες, ἐπιστρατεύεται ἡ ἐρμηνεία τῆς παραπλάνησης. «Παραπλανήθηκαν», «ἐξαπατήθηκαν» γιά

τούς σκοπούς και τίς προθέσεις τῶν κομμουνιστῶν· μάλιστα, ὅσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ δολιότητα, ἡ πανουργία, ἡ ψευδολογία, ἡ ἀπάτη, ἡ ὑποκρισία — πού προβάλλονται ὡς βασικά, ἐγγενῆ, χαρακτηριστικά τοῦ κομμουνισμοῦ καί τῆς κομμουνιστικῆς προπαγάνδας — τόσο περισσότερο εἶναι εὐεξήγητα τό μέγεθος καί ἡ ἔκτασι, τῆς πλάνης.¹⁷

Οἱ ὅροι πού ἐπανέρχονται συνεχῶς, ὅταν οἱ «ἀναμορφωτές» ἀπευθύνονται πρὸς τοὺς «ἀναμορφωνόμενους», εἶναι: «πλανηθέντες», «παραπλανηθέντες», «παραστρατήσαντες», «παρασυρθέντες». Ἀπὸ τό πλαίσιο αὐτό ἐξαιροῦνται ἀσφαλῶς, ὅπως προαναφέρθηκε, οἱ ἀμετανόητοι.

Ἐξαιρετικά εὐγλωττος εἶναι ὁ Ἀνδρέας Καραντώνης, στὸ ἄρθρο τοῦ «Γιατί δὲν πρόκειται νά νικήσετε», πού δημοσιεύεται τὸν Μάρτιο τοῦ 1949 στὸν Σκαπανέα:

Ἀλλὰ στὴν περίπτωση τοῦ Κ.Κ.Ε. «ἐξεύρεσι μέσων» θά πεῖ ἀπλούστατα ΑΠΑΤΗ καί ΞΕΓΕΛΑΣΜΑ τοῦ λαοῦ. Θά πεῖ, ἐξεύρεσι, «δολώματος» γιὰ τό ψάρεμα τῶν ἀφελῶν. Καί δυστυχῶς, ἀρκετοὶ τέτοιοι ἀφελεῖς καί ἀνόητοι βρέθηκαν ἀναμεταξύ σας καί γελάστηκαν ἀπὸ τό δόλωμα τοῦ Μάρκου: Τό «δόλωμα» ὅτι ἔπρεπε νά πολεμήσετε γιὰ τὴ Δημοκρατία. [...]

Τό ΚΚΕ πού σας παρέσυρε σ' ἓναν ἐξολοθρευτικὸ ἀγῶνα, εἶναι ἓνα κόμμα πού γιὰ νά πραγματοποιήσει τοὺς σκοποὺς του δὲ διατάζει νά χρησιμοποιοῦν ἀκόμη καί τὰ πιο ἄτμα, τὰ πιο σατανικά, τὰ πιο ἀπάνθρωπα μέσα. Κι ἐπειδὴ ἀκριβῶς οἱ σκοποὶ του εἶναι ΟΛΕΘΡΙΟΙ, ΣΚΟΤΕΙΝΟΙ, ΑΠΑΝΘΡΩΠΟΙ, συνεπῶς ἄτμα, σατανικά, ἀπάνθρωπα εἶναι καί τὰ μέσα πού χρησιμοποιοῦ.

Παραπλανημένοι Ἕλληνες, δὲν ἀντιληφθήκατε ἀκόμα σέ τίνων τὰ χέρια ἔχετε πέσει; Δὲν αἰσθάνεσθε τό πυρὸ χνῶτο τῶν σατανάδων πού σᾶς περιτριγυρίζουν μέ συκοφαντίες καί ψέμματα, καί σᾶς εξαπολύουν στὸ ἔγκλημα καί τὴν καταστροφή;¹⁸

17. Στίς πιο προωθημένες καί εὐέλκτες — ἀλλὰ καί συγκριτικὰ σπανιότερες — ἐκδοχὲς τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς, δὲν τονίζεται μόνο ἡ σατανικὴ πανουργία καί παραπλανητικὴ ἱκανότητα τῶν κομμουνιστῶν ἡγετῶν, ἀλλὰ, ταυτόχρονα, ἀναγνωρίζονται καί τὰ εὐγενῆ, ἐθνικά κίνητρα τῶν παραπλανηθέντων, οἱ ὁποῖοι πίστευαν ὅτι προσχωρῶντας στὸ ΕΑΜ ἀγωνίζονται γιὰ τό καλὸ τῆς πατρίδας.

18. Α. Καραντώνης, «Γιατί δὲν πρόκειται νά νικήσετε», Σκαπανεύς, τχ. 15 (Μάρτιος 1949), σ. 35.

Ἐπίσης, οἱ «ἀνανήψαντες» ὀπλίτες τοῦ Β' Τάγματος, Ζοάννος καὶ Σαρρῆς, ἐξηγοῦν ὡς ἐξῆς τὸ παράδοξο φαινόμενο τῆς διάδοσης τοῦ κομμουνισμοῦ:

Ἄν ζῇ εἰσέτι καὶ διατηρεῖται ὁ κομμουνισμός στίς χῶρες τοῦ Σλαβικοῦ Παραπετάσματος, αὐτὸ γίνεται διότι εἶναι ὁ μόνος τόπος γιὰ γόνιμη ἀνάπτυξη ψέμματος, γιατί ὅλη ἡ θεωρία καὶ τὰ ιδεολογικά κατασκευάσματα τοῦ Κομμουνισμοῦ δέν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρά ψέμμα δοσμένο στήν κατάλληλη στιγμή, ἀπό τόν κατάλληλο ἄνθρωπο καὶ στήν ἀναλογούσα ὁδὸ δι' ἑκαστον θῦμα. [...]

Πῶς συμβαίνει, ἓνα μέρος τῆς Νεολαίας μας, νά πηγαίνει μέ τούς Κομμουνιστάς, νά διώχεται γιὰ τόν Κομμουνισμό καὶ νά καυχᾶται ὅτι ὑποφέρει γι' αὐτόν; Πῶς συμβαίνει, ἐλεύθεροι Ἕλληνες, νά προτιμοῦν τήν ἐξορία, τή φυλάκιση, τὸ διωγμό, παρά νά ἰδοῦν καὶ νά ἀναγνωρίσουν τόν ἀντεθνικό χαρακτήρα τοῦ Κομμουνισμοῦ, τήν ἴδια ὁγλ. τήν ἀλήθεια; [...]

Τὰ αἷτια τῆς ἐξωφρενικῆς αὐτῆς καὶ τραγικῆς καταστάσεως, εἶναι πολλά, στό βάθος ὅμως τοῦ δράματος, βρίσκεται ἓνα καὶ βασικό: «ΤΟ ΨΕΜΜΑ» τοῦ Κομμουνισμοῦ.

Τὸ ψέμμα, τὸ ἔντεχνα δοσμένο, πού ἔρριξε στήν πλάνη ἓνα κομμάτι τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ...¹⁹

Τέλος, στήν ἴδια ἐρμηνευτική γραμμὴ κινεῖται καὶ ὁ σύμβουλος τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν, ἐκπρόσωπός του στόν «Ἐθνικό Συναγερμό», Πότης Κολλιτσίδης, στίς ὁμιλίες του στή Μακρόνησο:

Πῶς εἶναι δυνατόν μετά τὸ πέσιμον τῆς λεοντῆς καὶ τήν ἀποκάλυψιν τῆς αἰμοδιψοῦς ψυχῆς τοῦ Κομμουνιστικοῦ τέρατος νά ὑπάρχουν ὅχι Ἕλληνες, ἄνθρωποι ἀπλῶς νά τόν ἀκολουθοῦν; Ὅσον καὶ ἂν ἡ θύελλα τοῦ παγκοσμίου τυφῶνος ἐσάρωσε τὸ πᾶν, κατέβασε τήν στάθμην τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν, ἔφθειρε τὰς συνειδήσεις, ὅσο καὶ ἐάν τόν αἰῶνα μας διακρίνει ἡ σύγχρισις τῶν ἰδεῶν, δέν μπορῶ νά ἐννοήσω ποῖον εἶναι τὸ θέληγτρον πού φέρει μέσα του ὁ Κομμουνισμός, ὥστε νά σύρῃ πίσω του ἀνθρώπους οἱ ὅποιοι ὡς ἐκ τῆς καταγωγῆς των, τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς των θέσεως ἔπρεπε νά εἶναι ἐχθροὶ του. Γιὰ μένα τίποτε ἄλλο παρά τὰ ἀπατηλά του συνθήμα-

19. Ζοάννος - Σαρρῆς, Ἡ ἀλήθεια γιὰ τὴ Μακρόνησο, ὁ.π., σ. 14. Ἡ σελίδα 14 καταλαμβάνεται ἀπὸ τὸ κεφ. II, «Ψέμα», ἐνῶ στήν (ἀπέναντι) σελίδα 15 ἀρχίζει τὸ κεφ. III μέ τίτλο «Ἀλήθεια», ὅπου ἀναπτύσσεται «τὸ μεγαλειώδες ἔργο πού συντελέσθηκε καὶ συντελεῖται στὸ Β' ΕΤΟ».

τα, τό ψεύδος καί ἡ ἀπάτη πού μετέρχεται. ἀλλά καί πρό παντός ἡ ἀγνοία καί ἡ πόρωσις πού βασιλεύει εἰς τοὺς μυημένους εἰς αὐτόν.²⁰

6) Ὁ κομμουνισμός ὡς μεταδοτική ἀσθένεια

Σέ ἓνα γενικότερο ἐπίπεδο, ἐμφανίζεται μιὰ πιο θεωρητική ἐξήγησι, συμπληρώνοντας τὴν ἐρμηνευτική γραμμὴ τῆς «παραπλάνησις»: ὁ κομμουνισμός περιγράφεται ὡς ἓνα μικρόβιο, μιὰ φοβερὴ ἀσθένεια, ἡ ὁποία προσβάλλει τὸν ὑγιή ὄργανισμό:

Ἡ κομμουνιστική βιοθεωρία μέ τὰ ρήματά της καί τὰ παραγγέλματά της τὰ ἀντιφατικά, ἐπειδὴ διδάσκει —γιά νά πετύχῃ τὸ σκοπὸ της— ὅτι τὸ ἄτομο πρέπει νά πάρῃ ὅπωςδῆποτε ἐχθρική στάσι ἀπέναντι στοῦ συνάνθρωπὸ του γιά νά τοῦ ἐπιβληθῇ, γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἀκριβῶς εἶναι τὸ ψυχικὸ μικρόβιο, εἶναι ὁ διηθητὸς ἴος πού εἰσέδυσσε ὑποῦλα στοῦ ὀρσοτέρου πνευματικὸ λυβᾶδι τοῦ "Ελλήνα καί κρυφοδοσκοῦσε τὴ ζωογόνα πνευματικὴ δύναμι τοῦ ἀτυχοῦς θύματος, μέχρις ὅτου ἡ ψυχὴ του λαχνασμένη καί παράλυτη, ἔπαθε ἀδιταμίνωσι, καί ἡ δέχτηκε νά φύγῃ στοῦ βουνοῦ κυνηγώντας ἓνα ἴσκιον πού ὁ πυρετὸς τῆς ἀρρώστειας δημιουργήσῃ ἡ κρύφτηκε στὶς πόλεις καί γύρισε —συντροφία πάντα μέ τὸ φόβον καί τὴν ἀγωνία γιά τὴν παρανομία του— στὰ σκοτεινὰ ὑπόγεια καί τὰ ἀνήλιαγα δωμάτια ἡ συνελήφθηκε καί δικάσθηκε καί σύρθηκε στὴ φυλακὴ καί στὴν ἐξορία γιά νά ἀπαλλαγῇ ὁ ὑπόλοιπος κόσμος ἀπὸ ἓνα ἀρρωστημένο καί μολυσμένο ὄργανισμό.²¹

Ὁ λόγος πού ἀναπτύσσεται δὲν περιορίζεται στὶς παρομοιώσεις ἡ στὴν ἀντίληψιν τοῦ κομμουνισμοῦ ὡς ψυχικοῦ καί κοινωνικοῦ νοσήματος. Σέ πολλές περιπτώσεις, ὁ κομμουνισμός ἀποτελεῖ συνολικὰ μιὰ ἀρρώστια καί περιγράφεται μέ καθαρά ἱατρικοὺς-βιολογικοὺς ὅρους:

Τὸ ξερονήσι μετεβλήθη εἰς σανατόριον εἰδικῆς φύσεως. Ποῖος μπορεῖ νά ἀμφισβητήσῃ ὅτι ὁ κομμουνισμός δὲν εἶναι μιὰ φθίσις, μιὰ λοιμώδης νόσος, ἐπικίνδυνος διὰ τοὺς νοσοῦντας καί διὰ τοὺς ἄλλους.²²

20. Π. Κολλιτσιδάς, Ἀπὸ τὸν ἐθνικὸν συναγερμόν. δ.π., σσ. 6-7.

21. Ἀθ. Πλάκας, «Μιὰ νέα ὑπέροχη ἀποστολὴ γιά τὴ Μακρόνησο. Πρότυπον Κέντρον Διαπαιδαγωγικῆς Ἀντλήσιων», Σκαπανεύς, τχ. 4 (Αὐγουστος 1949), σ. 20.

22. Ἄρθρον τοῦ Β. Τσιμαλῆ στὴν ἐφημ. τοῦ Α' Τάγματος Σκαπανέων Ἀναμόρφωσις, φ. 3, 5 Ἰουνίου 1948, ὅπως τὴν παραθετεῖ ὁ Ν. Μάργαρης, Ἱστορία, δ.π., τ. Β', σ. 219.

Ἡ ἀρρώστεια τοῦ κομμουνισμοῦ ἄρχισε κιόλας νά ἐτοιμάζῃ γιά τήν αὐριανή κοινωνία ἰδιόμορφους τύπους, ἐκτρώματα ἐγκληματικά, ἀναίσθητους, ἀδιάντροπους, ἀνώμαλους καί νευρωτικούς ἀνθρώπους. [...]

Καμμία ἀμφιβολία ὅτι τό ἔθνος περνᾷ ὥρες κρίσιμες. Καμμία ἀπελπισία ὅμως δέν μπορεῖ νά μᾶς καταλάβῃ. Αὐτό τό ἔθνος πού ἀναστῆθηκε ἀπ' τά ἐρείπια καί ἐξευτέλισε τούς νέους ἐπιβουλευτές τῆς λευτεριάς του, μέ τήν ἐφτάψυχη ἰδιοσυγκρασία του καί τήν ἀναγεννητική του ὁρμή, Εἶναι ΣΕ ΘΕΣΗ νά δημιουργήσῃ στόν ὄργανισμό του μόνο του —μέ μικρή προσπάθεια— τά ἀντισώματα πού θά ἐξουδετερώσουν τόν κίνδυνο.²³

Καί τά δύο ἐρμηνευτικά σχήματα, τῆς «παραπλάνησης» καί τῆς «κομμουνιστικῆς νόσου», τίθενται γενικά, ἔχοντας γενική ἐφαρμογή. Ὅταν, ὅμως, ἐξειδικεύονται στήν Κατοχή, τότε οἱ κακουχίες καί οἱ δυστυχίες τῶν χρόνων αὐτῶν παίζουν τό ρόλο τους, δημιουργώντας τό κατάλληλο ὑπέδαφος γιά τή διάδοση τοῦ κομμουνισμοῦ, καθῶς ὁδηγοῦν στήν ἐξασθένιση τοῦ σώματος τῆς πατρίδας.

Ἀξίζει νά σημειωθεῖ, σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τήν ἐρμηνεία τῆς διάδοσης τοῦ κομμουνισμοῦ καί τήν πολεμική ἐναντίον του, ἡ πλήρης σχεδόν ἀπουσία ἐπιχειρημάτων τά ὁποῖα νά ἐδράζονται στήν πραγματικότητα, ἡ συστηματική ἀποφυγή ἀναφορᾶς στίς ὑπαρκτές κοινωνικές συνθήκες. Ἡ ὅποια χρήσιμη στοιχείων, γεγονότων καί ἐπιχειρημάτων πού ἀντλοῦνται ἀπό τήν πραγματικότητα, παραδείγματος χάριν, ὅταν ὑπάρχουν ἀναφορές στίς «κακουργίες» ἢ τά «ἐγκλήματα τῶν συμμοριτῶν», γίνεται μέ τέτοιον τρόπο πού συνιστᾷ, τελικά, φυγή ἀπό αὐτή: ὁ «κακός δράκος» συμμορίτης πού ἀρπάζει τά παιδιά καί καταστρέφει τά σπίτια, ὁ τυφλωμένος ἀπό τό μῖσος κακοῦργος. Ἔτσι καί οἱ λίγες ἀναφορές στή Σοβιετική Ἑνωση καί τίς ἄλλες χῶρες τοῦ «Παραπετάσματος» δέν ὑπερβαίνουν τά ὅρια τοῦ μοντέλου αὐτοῦ, ἀλλά ἐξαντλοῦνται στήν τερατολογικῶς τύπου ἐξιστόρηση τῶν ἐγκλημάτων τοῦ Στάλιν καί τῶν «δαινῶν» πού λαμβάνουν χώρα στούς μακρινούς αὐτούς τόπους.

Χαρακτηριστικές εἶναι καί οἱ ὁμολογίες τῶν «ἀνανηψάντων», στίς ὁποῖες ἡ προσχώρηση στόν κομμουνισμό περιγράφεται μέ ὅρους ἠθικούς (δολιότητα-ἀφέλεια), ψυχολογικούς (τραῦμα στή μητέρα Πατρίδα) καί σχεδόν παραμυθολογικούς. Ἕνας «ἀνανήψας» ὀπλίτης, στήν ὁμιλία του,

23. Τ. Πανταζής, «Ἕνας κίνδυνος» (στή στήλη «Κοινωνιολογικές ἀπόψεις»), Σκαπανεύς, τχ. 4 (Αὔγουστος 1949), σ. 6.

μετά από την παράσταση του θεατρικού έργου *Ἡ Μπόρα*,²⁴ πού ἀνεβαίνει στό θέατρο τοῦ Β' Τάγματος, στίς 30 Ὀκτωβρίου 1949, καταλήγει στό ἐξῆς ἐπιμύθιο-ἐρμηνεία τοῦ ἔργου:

Εἴμαστε οἱ τζουτζέδες, πού ἡ μάγισσα ἡ κακιά —ὁ κομμουνισμός— μᾶς ἐκλεψε τίς καρδιές μας, κοιμίζοντάς μας μέ τά ὠραῖα συνθήματά της καί πού μᾶς ἔβαλε νά χαλάσουμε τό ὠραῖο περιβόλι μας —τὴν Πατρίδα— γιὰ νά βροῦμε τόν ἀνύπαρκτο θησαυρό, τὴν καλύτερη ζωή!

Ὅμως, μᾶς ἀπόμεινε ὁ ἥλιος τῆς Γαλάζιας Πατρίδας μας. κι αὐτός μᾶς φωτίζει γιὰ νά ξαναφτιάξουμε τό περιβόλι μας, νά ὑψώσουμε νέα δένδρα, νά στηλώσουμε τίς καλύτερες μας καί νά ξαναγίνουμε χαρούμενοι, γεμάτοι ἀγάπη καί γιὰ ὅλους τοὺς δικούς μας καί πάνω ἀπ' ὅλα γιὰ τὴ μεγάλη καί ἐνδοξη Πατρίδα μας. [...] Ἡ καινούργια ζωὴ μας, δέν θάβγῃ ἀπὸ τό αἷμα... δέν θάναι κόκκινη... Θάναι γαλάζια σάν τὴν Πατρίδα μας ... σάν τὴν χαρά ... γεμάτη, εὐγένεια, καλωσύνη ... ἀνθρωπιά.²⁵

Ὁ ρόλος τῆς «ἀναμόρφωσης» καί ἡ ἀποστολή τῆς Μακρονήσου

Ἡ ἐξήγησι τοῦ ρόλου τῆς «ἀναμόρφωσης» καί τῆς ἀποστολῆς τῆς Μακρονήσου —μία ἀπὸ τίς βασικότερες μέριμνες τῆς ἰδίας τῆς «ἀναμορφωτικῆς διδασκαλίας»— ἔρχεται ὡς συνέχεια τῶν προηγούμενων. Τόσο ἡ «παραπλάνησι» τῶν ὀπλιτῶν ὅσο καί ἡ «προσβολή» τοὺς ἀπὸ τόν κομμουνιστικό ἰό, σέ διαφορετικά ἐπίπεδα, ἀποτελοῦν τὴ βάση, δημιουργοῦν τὴν κατάλληλη ὑποδοχὴ πάνω στὴν ὁποία θά θεμελιωθεῖ ἡ ἰδέα τῆς «ἀναμόρφωσης», τῆς «ἀνάνηψης».²⁶ Ἡ λογικὴ διαδοχὴ, ἀπὸ τὴν ἐξήγησι τοῦ

24. *Ἡ Μπόρα* εἶναι ἔργο τῶν Κωστῆ Βελμύρα [=Κ. Βελιμέζης]. Αἰμίλιου Βελιμέζη καί Θεόδωρου Βελιμέζη. «Τὸ ἔργο μολονότι γραμμένο ἀπὸ τὸ 1928 —βραβεύθηκε τὸ 1938 ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία καί δῆγχε καί σέ βιβλίο— εἶναι, μπορεῖ νά πεῖ κανεὶς, κομμένο καί ραμμένο γιὰ τὴ Μακρόνησο. Σαφῶς ἀντικομμουνιστικό οἶδε ἀδράν τὴν εἰκόνα τοῦ εἶδους τῶν παντοειδῶν “ἐλευθεριῶν” πού ἐπικρατοῦν εἰς τὰ κομμουνιστικά κράτη». Βλ. Ζοάννος -Σαρρῆς, *Ἡ ἀλήθεια γιὰ τὴ Μακρόνησο*, ὁ.π., σ. 72.

25. Αὐτόθι, σ. 27.

26. Ὡς σημειοθεῖ ἡ ἱατρικὴ χρῆσις καί σημασία τῆς λέξης «ἀνάνηψις» καθ' ἑαυτῆς, πού μέ ὅλα τὰ παράγωγά της (ἀνανήψας, ἀνανηπτικός) χρησιμοποιεῖται μέ εἰδική σημασία («ἐπάνοδος ἐκ τῆς γενικῆς ἀναισθησίας ἢ ἀπὸ τὸ κῆμα, ἀποκατάστασις τῆς συνείδη-

κομμουνισμού με αυτούς τους όρους μέχρι τή θεμελίωσι, τῆς «ἀναμόρφωσης», είναι, από τό σημείο αὐτό καί πέρα, ἀπλή:

Πρῶτον, ἀφοῦ ὁ κομμουνισμός συνιστᾷ ἓνα ψέμα, μιά ἀπατηλή, θεωρία, τό ὅλο ζήτημα, γιά τήν ἐπαναφορά τῶν πλανηθέντων στόν ὀρθό ὁρόμο, ἐγκτεται στήν κατάλληλη διαφώτισή τους, στήν ἀποκάλυψη τοῦ ψέματος. Γι' αὐτό ἀκριβῶς καί ἡ Μακρόνησος ἀποτελεῖ ἓνα μεγάλο σχολεῖο, ἓνα πρότυπο ἐκπαιδευτήριο. Καί ἐπειδὴ ἓνα ψέμα εὐκολα καταρρέει, γι' αὐτό μπορεῖ νά ἔχει τέτοια ἀξιόλογα ἀποτελέσματα ἡ ἐθνική διδασκαλία.

Δεύτερον, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἔχει προσβάλει τόν ὄργανισμό ὁ ἴος τοῦ κομμουνισμοῦ, ἀπαιτεῖται θεραπεία. Τό παιδευτικό ἔργο τῆς Μακρόνησου ἀποτελεῖ τό ἀντίδοτο μέ τό ὅποιο ὁ Ἕλληνας ξαναβρίσκει τήν υἰεία του, τόν ἀληθινό του ἑαυτό. Τό ἔργο τῆς Μακρόνησου περιγράφεται ἔτσι, συχνά, ὡς ψυχοθεραπευτική ἢ καί ἱατρική διαδικασία:

Ἀπό τότε πού ὁ σπανός τοῦτος τόπος μεταβλήθηκε σέ πνευματικό ἐργαστήριο, σέ ἡθικοεθνικό καί ψυχικό θεραπευτήριο, πολλές ἐπεχείρησε ἐγχειρίσεις μέ λαμπρά ἀποτελέσματα. Τά πνευματικά χειρουργικά του ἐργαλεῖα ἀνώδυνα ξεδιπλώνουν τίς ταραγμένες καί ἀρρωστημένες περιοχές ὁλοκλήρου τοῦ ψυχικοῦ συγκροτήματος καί ἀνακαλύπτουν το καρκίνωμα.

Οἱ νέοι μας τρόφοι μῶλις ἀποβιβάστηκαν στή Μακρόνησο, παρουσίαζαν ὅλα τά συμπτώματα τῆς ἡθικῆς ἀρρώστειας πού ἐπιδημεῖ στόν τόπο μας. Τό μάτι τους ἦταν ἄγριο, ἡ μορφή τους κατσουφιασμένη, ἓνα πάθος καί μιά ὑποψία φανερωνότανε σέ κάθε τους ἐνέργεια, σέ κάθε τους λόγο καί σέ κάθε τους κίνησι. Δέν δυσκολευτήκαμε νά κάνουμε τή διάγνωσι. Ἐπρόκειτο καί ἐδῶ γιά μιά ἀρρωστημένη ψυχική κατάστασι. Τοὺς ἀγκαλιάσαμε χωρίς νά ἔχουμε φόβο νά μολυνθοῦμε. Ὅσοι πέρασαν ἀπ' τή Μακρόνησο ἔπαθαν πιά ἀνοσία ἀπό τό εἰδικό ἐμβόλιο πού ἔκαναν καί ἀπό τά ἀντισώματα πού ἔχει δημιουργήσει ὁ ὄργανισμός τους... ²⁷

Στό Γ' Τάγμα [ὁ Σκαπανέας] βρῆκε τόν ἑαυτό του, τόν χαμένο μέσα στόν κομμουνιστικό βουρκο ἑαυτό του. Γιάτρεψε τήν ἀρρωστημένη, του ψυχή βγάλοντας της τό κόκκινο δαλγιδάρι. Ἀποτοξίνωσε τόν ὄργανισμό του καί τόν ἔκαμε εὐχάριστα νά δέχεται τίς τονωτικές ἐθνικές ἐνέσεις. Ἡ θεραπεία ἔφτασε στό τέλος. ²⁸

της καί τῶν ἄλλων ἐγκεφαλικῶν λειτουργιῶν) στή φαρμακολογία καί τήν ἱατρική.

27. ΑΘ. Πλάκας, «Πρότυπον Κέντρον Διαπαιδαγωγήσεως Ἀνελίκων», ὁ.π., σ. 20.

28. Μ. Δόγκας, Σκαπανεύς, τχ. 1 (28 Ὀκτωβρίου 1947), σ. 12.

Συνήθως, τό αναμορφωτικό έργο τής Μακρονήσου εμφανίζεται νά συνδυάζει άρμονικά τή διαφωτιστική-μορφωτική μέ τήν ψυχική-θεραπευτική λειτουργία. Έτσι, ή εικόνα τής Μακρονήσου ως Μεγάλου Σχολείου, έθνικού εκπαιδευτηρίου κλπ. —πού επαναλαμβάνεται κατά κόρον στις δηλώσεις τών επιστήμων οι όποιοι επισκέπτονται τό νησί καί δεσπόζει σέ όλο τόν κρατικό προπαγανδιστικό λόγο— έμπεριέχει καί τίς δύο συνιστώσες:

[...] Νά μάθι όλος ό κόσμος, πρό παντός ό ξένος, τί πραγματικά κρύβει μέσα τής ή Μακρονήσου. Πώς δέν είναι άλλο τί παρά ένα μεγάλο αναμορφωτικό σχολείο, ένα εργαστήριο πού ξαναφτιάχνονται οι χαλασμένες ψυχές τής παραστρατημένης νεότητος.

[...] Είς τά παραστρατημένα αυτά παιδιά τής Ελλάδος έχυθη φώς, πολύ φώς, όπως έλεγε ό Γκαίτε γιά νά ανάψι, χωρίς νά σβήσι, ποτέ ή έθνική φλόγα. Έχρειάσθηκε μέθοδος, σύστημα, ψυχγωγία, συνεχής καί αδιάκοπος διαφώτισις. Ένας σπουδαίος αξιωματικός, ό διευθυντής του Τάγματος κ. Βασιλόπουλος πού κρατάει ένα μυστικό αληθινής σαγήνης, βαθύς ανατόμος τής ψυχής του στρατιώτου, γεμάτος στοργή καί καλωσύνη, μέ αντίληψιν του φιλοτίμου του Έλληνα, έδούλεψε καί δουλεύει βοηθούμενος από ακούραστους αξιωματικούς [...] ως καί τήν έλεκτεήν εφημερίδα του Τάγματος «Αναμόρφωσις», ακούραστα νά δημιουργήσι, νά πλάσι, νά ξαναζωντανέψι, νά ανανεώσι, νά φτιάσι χαλασμένες ψυχές.²⁹

Χαρακτηριστικά του αναμορφωτικού λόγου: ένας λόγος άρνητικός

Συνοψίζοντας, μπορούμε, στό σημείο αυτό, νά προβοΰμε σέ όρισμένες παρατηρήσεις σχετικά μέ τά βασικά χαρακτηριστικά του αναμορφωτικού λόγου:

Πρώτο στοιχείο, ό πολεμικός του χαρακτήρας. Πρόκειται γιά λόγο έντονα πολωμένο, μαχητικό. Όργανώνεται πάνω σέ συνεχή αντιθετικά δίπολα: Έμεις ↔ Οι έχθροί, Οι έθνικές δυνάμεις ↔ Οι προδότες, Οι δυνάμεις του καλού ↔ Οι δυνάμεις του σκότους κ.ο.κ. Είναι χαρακτηριστική ή άπουσία ένδιαμέσων.

29. Άρθρο του Π. Κολιτσιδά στην έφ. 'Αναμόρφωσις, γ. 1(20 Μαΐου 1948), όπως τό παραθέτει ό Ν. Μάργαρης, 'Ιστορία, ό.π., τ. Β', σ. 97.

Δεύτερον, ο λόγος αυτός συγκροτείται με αρνητικό τρόπο. Μιά συγκεκριμένη μέτρηση λέξεων, φράσεων και θεμάτων, με βάση τη θετική ή αρνητική σήμανσή τους, δείχνει τη συντριπτική υπεροχή των δεύτερων. Υπάρχει ένας κεντρικός αντίπαλος, ένας κεντρικός στόχος: οί κομμουνιστές και ο κομμουνισμός, και πάνω σε αυτό τον καμβά, αντιθετικά, συγκροτείται ο αναμορφωτικός λόγος.

Τρίτον, πρόκειται για λόγο στερεοτυπικό, φτωχό και αρκετά ομογενοποιημένο. Έχουμε τη μόνιμη επανάληψη ορισμένων βασικών μοτίβων και θεμάτων (όπως αυτά τα οποία προαναφέρθηκαν, παραδείγματος χάριν, τα εγκλήματα του κομμουνισμού, τα κλέη της ελληνικής φυλής, ή αποστολή της Μακρονήσου), τα οποία και ανακυκλώνονται. Τα μοτίβα αυτά αποτελούν έναν κεντρικό πυρήνα, στον οποίο και κινείται, αναπτύσσοντας και εξειδικεύοντας τον, με μικρές διαφοροποιήσεις, το σύνολο των ημερήσιων διαταγών, των διαγγελμάτων, των πανηγυρικών, των ομιλιών ή των άρθρων.

Τέταρτον, πρόκειται για λόγο θυμικό, συναισθηματικό, με έντονη συγκινησιακή φόρτιση, όπως αποδεικνύεται και από μία γραμματική ανάλυσή του, με τον πλούτο επιθέτων, ήθικων και αξιολογικών έννοιων. Με αυτή την έννοια μπορούμε να τον χαρακτηρίσουμε ως λόγο ο οποίος φορτίζει συναισθηματικά και περιχαράκώνει, πού υψώνει τείχη, πού τρομοκρατεί. Άς σημειωθούν εδώ οι όροι με τους οποίους περιγράφεται ή προσχώρηση στον κομμουνισμό (προδοσία κατά της πατρίδας, πληγές στο σώμα της μητέρας Πατρίδας) και στη συνέχεια ή «άνανηψη» (επιστροφή στη μητρική αγκάλη).

Δέν θα επιμείνουμε συνολικά στά χαρακτηριστικά αυτά· εξηγούνται αφ' ενός από την ίδια τη φύση, τό χαρακτήρα και τό στόχο των κειμένων, καθώς είναι δεδομένα σχεδόν για κάθε κείμενο πολεμικής και, αφ' άλλου, επιβάλλονται από τη συγκυρία του Έμφυλιου. Άν σε κάποιο σημείο χρειάζεται να σταθούμε, αυτό είναι ή αρνητική οργάνωση του λόγου, μία πού δέν εξηγείται αποκλειστικά από τον πολεμικό χαρακτήρα του, αλλά μās παραπέμπει σε γενικότερα ζητήματα, όπως ή έντονη αδυναμία των κυρίαρχων τάξεων να αρθρώσουν έναν δικό τους θετικό λόγο, να κατακτήσουν την ιδεολογική ήγεμονία.³⁰ Ο αντικομμουνισμός γίνεται όχι απλώς ή κυρίαρχη, αλλά ή μόνη, εν τέλει, συνεκτική ιδεολογική αξία.

30. Βλ. σχετικά Κ. Τσουκαλάς, «Η ιδεολογική επίδραση του έμφυλιου πολέμου», ό.π., σ. 33-37· επίσης, Κ. Δοξιάδης, «Η ιδεολογία στη μεταπολεμική Έλλάδα», Λεβιάθαν, 13(1993), κυρίως σ. 125 κ.έ.

Ἀναμορφωτικός καί ἀντικομμουνιστικός λόγος

Γιά νά φωτιστοῦν καί νά γίνουν κατανοητοί οἱ μηχανισμοὶ παραγωγῆς τοῦ ἀναμορφωτικοῦ λόγου, οἱ προϋποθέσεις ὑπὸ τίς ὁποῖες διαμορφώνεται, τὸ γενικότερο πλαίσιο στό ὁποῖο ἐντάσσεται, τὰ πολιτικά καί ἰδεολογικά συμ-
φραζόμενά του, εἶναι ἀναγκαῖο νά ἀπομακρυνθοῦμε ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς Μακρο-
νήσου. Ὅχι μόνο ἐπειδὴ, ὅπως ἔδῃ ἀναφέρθηκε, ὁ ἀναμορφωτικός λόγος
ἔχει πολὺ εὐρύτερη, σημάσια καί ἀπὴρχισι, ἐπειδὴ οἱ ἀποδέκτες τοῦ πρέπει
νὰ ἀναζητηθοῦν καί ἐκτὸς Μακρονήσου· ἀλλὰ, κυρίως, ἐπειδὴ ὁ ἀναμορ-
φωτικός λόγος δέν ἀποτελεῖ πρωτότυπη, ἢ αὐτόνομη, δημιουργία, δέν γενᾶ-
ται στό περιβάλλον τοῦ συγκεκριμένου στρατοπέδου.

Ἔτσι, ὁ ἀναμορφωτικός λόγος πρέπει νὰ ἐνταχθεῖ καί νὰ μελετηθεῖ
στό πλαίσιο τοῦ εὐρύτερου ἀντικομμουνιστικοῦ λόγου, κυρίαρχου λόγου
τοῦ κράτους τὰ χρόνια μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσι. Ἐκκινώντας ἀπὸ τίς
βασικὲς ἀξίες καί ἀρχές τοῦ ἀναμορφωτικοῦ λόγου, μπορούμε νὰ ἀνιχνεύ-
σουμε τὴν παρουσία καί τὴ διαδρομὴ τους σέ ἄλλους χώρους, ἐντάσσο-
ντάς τες στό εὐρύτερο περιβάλλον τους καί διερευνώντας τίς πηγές τους.
Μποροῦμε, ἔτσι, νὰ μελετήσουμε πῶς ἀρθρώνεται ὁ ἀντικομμουνιστικός
λόγος σέ διαφορετικὰ ἐπίπεδα. Ταυτόχρονα, ἀπαραίτητη εἶναι ἡ ἀναφορά
στό συνολικὸ κεφάλαιο τοῦ ἀντικομμουνισμοῦ, στὴν ὀργάνωσι, τῆς ἀντι-
κομμουνιστικῆς προπαγάνδας καί διαφώτισης.

Βασικὴ ἐπιδίωξι, καί κατευθυντήρια ὁπτική, σέ μιά τέτοια προσέγγι-
σι, πρέπει νὰ ἀποτελέσει ἡ ἐνιαία μελέτη τοῦ ἀντικομμουνιστικοῦ λόγου,
στὶς ἐπὶ μέρους ἐκδόχες του, τίς δεκαετίες 1940-1960. Ὅλες οἱ ἐκδόχες,
βέβαια, δέν εἶναι ὁμοιόμορφες καί εἶναι ἀναγκαῖο, ἀσφαλῶς, νὰ διακρίνουμε
τὰ διαφορετικὰ εἶδη τοῦ λόγου αὐτοῦ, ὅπως ἐπίσης καί τὴν ἐξέλιξή τους
στό χρόνο, τίς διαφοροποιήσεις καί τίς ἀναπροσαρμογές τῆς ρητορικῆς καί
τῆς τακτικῆς.³¹ Ὅμως, σέ ὅλες αὐτές τίς ἐκδόχες, ἀπὸ τίς ἀπλούστερες

31. Μέσα ἀπὸ τὴν ἀντικομμουνιστικὴ ἐκδοτικὴ παραγωγή, —μιά πραγματικὴ
πλημμυρίδα φυλλαδίων, βιβλίων, περιοδικῶν καί πάσης φύσεως ἐντύπων στὶς δεκαε-
τίες τοῦ '50 καί τοῦ '60— μπορεί νὰ παρακολοθηθεῖ κανεὶς τὴν ἐξέλιξη τῆς ἀντικομ-
μουνιστικῆς φιλολογίας, τίς διαφοροποιήσεις στό χρόνο καί στοὺς ἐπὶ μέρους τομείς καί
νὰ ὁδηγηθεῖ σέ μιά περιοδολόγησι τοῦ ἀντικομμουνιστικοῦ λόγου. Ὁ κεντρικὸς πυρή-
νας τῆς ἀντικομμουνιστικῆς φιλολογίας φαίνεται νὰ παρουσιάζει ἀξιοσημείωτη ἀντοχή,

μέχρι τις πλέον εκλεπτυσμένες — παραδείγματος χάριν, από τις εκδόσεις του ΓΕΣ μέχρι τα πολιτικά-ιδεολογικά δοκίμια του Κ. Τσάτσου ή του Κ. Δ. Γεωργούλη, από τις αγορεύσεις του Γ. Παπανδρέου στη Βουλή, μέχρι τα εκλαϊκευμένα αντικομμουνιστικά φυλλάδια — θα διαπιστώσουμε τήν υπαρξή δύο κρίσιμων κοινών στοιχείων:

α) Υπάρχουν βασικοί κοινοί άξονες, περισσότερο ή λιγότερο επεξεργα-

μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1970, ενώ οι διαφοροποιήσεις και προσαρμογές καθορίζονται από τό είδος και τούς σκοπούς της έκδοσης, όπως και από τις ανάγκες της συγγραφίας. Ένα παράδειγμα:

Έχει επισημανθεί (βλ., λόγου χάριν, Κ. Τσουκαλάς, «Η ιδεολογική επίδραση», ό.π., σ. 34) ότι οι επιθέσεις κατά του κομμουνισμού στον μεταπολεμικό ελληνικό αντι-κομμουνισμό δέν βασίζονται στη συγκεκριμένη κριτική των σοβιετικών καθεστώτων. Μιά πρώτη, όμως, καταγραφή της αντικομμουνιστικής φιλολογίας, χωρίς νά άναίρει συνολικά τήν παρατήρηση αυτή, ύποδεικνύει τή μεγαλύτερη συνθετότητα του προβλήματος, τήν ανάγκη περιοδολόγησης και χρονικού έντοπισμού.

Ο κύριος τόνος, πράγματι, ειδικά μέχρι τά μέσα της δεκαετίας του 1950, δέν δίνεται από τήν κριτική των καθεστώτων του «ύπαρκτου σοσιαλισμού»: βασικοί άξονες είναι τά έγκλήματα των κομμουνιστών και ή απόδειξη του ότι οι Έλληνες κομμουνιστές αποτελούν τυφλά όργανα των Σλάβων. Όμως, ήδη από τήν περίοδο αυτή, ή άναφορά στη Σοβιετική Ένωση και τις άλλες «Λαϊκές Δημοκρατίες», άν και δευτερεύουσα, δέν είναι άγνωστη. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αποτελεί τό «μηνιαίο διαφωτιστικό περιοδικό» *Πίσω από τό Παραπέτασμα* (α' τεύχος Ιούnius 1951), πού είναι αφιερωμένο αποκλειστικά στην αποκάλυψη των σοβιετικών καθεστώτων, άντλώντας προφανώς από άνάλογες ευρωπαϊκές ή άμερικανικές εκδόσεις.

Η σταδιακή απομάκρυνση από τόν Έμφύλιο επιβάλλει, όλο και έντονότερα, τήν ανάγκη για άναζήτηση επιχειρημάτων και σε άλλα πεδία, εκτός αυτού των «έγκλημάτων του συμμοριτισμού». Ταυτόχρονα, είναι τά γεγονότα στις ίδιες τις χώρες του «Παραπέτασματος» πού επιβάλλουν τήν εξέλιξη αυτή. Τό 1956 αποτελεί έτος-όρόσημο, άφού πραγματοποιείται τό περίφημο 20ό Συνέδριο του ΚΚΣΕ: τήν ίδια χρονιά λαμβάνει χώρα και καταστέλλεται δίαια ή λαϊκή εξέγερση στην Ούγγαρία, γεγονός πού προσφέρει άφθονο υλικό στην αντικομμουνιστική προπαγάνδα σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Στα καθ' ήμάς, τό πρωτοχρονιάτικο διάγγελμα του βασιλιά Παύλου, τό 1957, είναι αφιερωμένο κατά κύριο λόγο στα γεγονότα της Ούγγαρίας. Έτσι, στην Ελλάδα, μετά τά μέσα της δεκαετίας του 1950 και κατά τή διάρκεια της δεκαετίας του 1960 αναπτύσσεται ένας πιο ρεαλιστικός και συγκεκριμένος αντικομμουνισμός, μέ άναφορές στα σοβιετικά καθεστώτα. Τό 1959 επανεκδίδεται τό περιοδικό *Πίσω από τό Παραπέτασμα* μέ παρόμοιο περιεχόμενο και τόν καινούργιο τίτλο, *Ο άγών των ιδεών*. Η Σοβιετολογία του Γ. Γεωργαλά, τά έτη 1960-1964, αποτελεί μία προσπάθεια επιστημονικής συγκρότησης αντικομμουνιστικού λόγου, και ειδικότερα της κριτικής των κομμουνιστικών καθεστώτων.

σμένοι, οί ἴδιες κεντρικές ἰδέες στήν ἀνάπτυξη τῆς ἐπιχειρηματολογίας. Τέ-
τοιιοι εἶναι, λόγου χάριν, ἡ φυλετική ἐπιχειρηματολογία (ἡ ἔμφαση, στή
σημασία τῆς φυλῆς), ἡ ἰδιαιτερότητα καί ὁ ἱστορικός προσρισμός τοῦ ἐλ-
ληνισμοῦ, ἡ ὑπεροχή τῆς ἰδέας στή μάχη ἐναντία στήν ὕλη, ἡ ταύτιση
κομμουνισμοῦ -σλαβισμού, ἡ ἐγγενής ἀντίθεση τοῦ ἐλληνισμοῦ μέ τό μαρ-
ξισμό καί τόν κομμουνισμό.

6) Συντείνουν ὅλα στόν ἴδιο σκοπό, στόν ὑπέρ πάντων ἀγώνα πού δίνει
τό ἔθνος ἐναντίον τοῦ κομμουνισμοῦ. Ἡ ὑπαρξη αὐτῆς τῆς κοινότητος ἐ-
πιδιώξεων εἶναι οὐσιώδης καί εἶναι ἀπαραίτητο νά ληφθεῖ ὑπόψη, καθώς οἱ
συντάκτες ὄχι ἀπλῶς τήν ἀντιλαμβάνονται, ἀλλά ἀποτελεῖ συνειδητή ἐ-
πιδιώξή τους, βασικό κίνητρό τους, τό ὁποῖο ἐν πολλοῖς καθορίζει τό χα-
ρακτήρα τῶν διαθεμάτων τους.

Σχετικά μέ τήν παραδοχή τῆς συγκρότησης, μεταπολεμικά, ἐνός ἐνιαίου
ἀντικομμουνιστικοῦ λόγου, ὁ ὁποῖος πολλές φορές ὀργανώνεται καί διαχέε-
ται βάσει ὀργανωμένου σχεδίου, ἐνῶ στή συνέχεια ὑπάρχουν πολλά διακρι-
τά ἐπίπεδα διάδοσής του, χαρακτηριστικά εἶναι τά ὅσα, τό 1952, διατυπώ-
νει ἓνας ἀπό τοὺς σημαντικότερους πνευματικούς ἡγέτες τοῦ ἀντικομμου-
νισμοῦ, ὁ Κωνσταντῖνος Τσάτσος. Σέ ἓνα προγραμματικό, καταστατικό
χαρακτήρα, κείμενο γιά τήν ἀντικομμουνιστική ἐκστρατεία, ὁ Κ. Τσάτσος,
ἀφοῦ διαπιστώσει τίς ἰδεολογικές ἐλλείψεις τῆς ἐθνικοφρόνου παρατάξεως,
καθορίζει τό περιεχόμενο καί τίς μεθόδους τῆς ἐθνικῆς διαφωτίσεως:

*Πρέπει πρό παντός νά ἐκπαιδευθοῦν ὅσοι θά ἀσκήσουν τό ἔργο τῆς διαφώ-
τισης. Πρέπει νά ξέρουν, αὐτοί τουλάχιστον, γιατί εἶναι ἐθνικοφρονες. Καί
γιά νά τό ξέρουν, πρέπει νά ξέρουν τί εἶναι Ἑθνος καί ποῖο ρόλο παίζει
στήν ἱστορία γενικά καί στή σύγχρονη ἐποχή, εἰδικώτερα. Πρέπει νά ξέ-
ρουν τί εἶναι Ἑλλάς, τί εἶναι ἐλληνικό ἔθνος, τί ἐπετέλεσε καί τί μπορεῖ νά
ἐπιτελέσῃ, τί πρέπει νά ἐπιτελέσῃ μέσα στήν ἱστορία, ποιά εἶναι ἡ ἱστορι-
κή του ἀποστολή. [...] Αὐτός εἶναι ὁ πρῶτος σταθμός τοῦ ἀγώνα: μιά θε-
μελίωση, φιλοσοφική καί ἱστορική τοῦ ἐλληνικοῦ Ἑθνοῦ καί τῆς ἀπο-
στολῆς του. Ἄν σέ ἓνα ἤ δέκα ἤ σέ περισσότερα βιβλία θά διατυπωθῇ αὐ-
τή ἡ θεμελίωση, μέ ἓναν ἤ μέ πολλούς τρόπους, αὐτό δέν ἐνδιαφέρει. Ἐν-
διαφέρει νά ὑπάρχει μιά ἐνιαία συγκροτημένη θεωρητική θεμελίωση, πού
νά εἶναι ἀπαραίτητως κτῆμα ὅλων τῶν κορυφαίων αὐτοῦ τοῦ ἀγώνα.*

Ὑστερα οἱ ἴδιοι αὐτοί θά στραφοῦν πρὸς μιά τάξη κατώτερων παιδα-
γωγῶν καί θά ἐπιχειρήσουν νά τοὺς μεταδώσουν ὅσα σκῶνει ἡ συνηθι-

σμένη ακαδημαϊκή μόρφωση. Θά γίνη μία πρώτου βαθμού εκλαϊκευση και θά διατυπωθῇ ἡ ἐθνική ἰδεολογία σέ μία σειρά ἀπό συστηματικές μελέτες πού, παρ' ὅλη τούς τήν ἀπλότητα, δέν θά ἔχουν χάσει τόν ἐπιστημονικό χαρακτήρα.

Αὐτοί τώρα οἱ κατώτεροι παιδαγωγοί, βοηθούμενοι ἀπό τούς ἀνώτερους, θά στραφούν πρὸς τόν μέσον ἄνθρωπο, τόν ἐπαγγελματία, τόν βιοτέχνη, τόν μορφωμένο ἐργάτη καί θά τούς μεταδώσουν μίαν ἐκλαϊκευμένη μορφή τῶν δικῶν τους ἐγκολπίων. Θά γίνη ἔτσι μία δευτέρου βαθμοῦ ἐκλαϊκευση πέρα πιά ἀπό τόν ἐπιστημονικό λόγο. Καί σκόπιμο θά ἦταν νά ἀκολουθήσῃ καί μία τρίτου βαθμοῦ ἐκλαϊκευση γιά τόν πολύ λαό. Μόνο ἔτσι κλιμακωτά μπορεῖ νά σχηματισθῇ τό περιεχόμενο μιᾶς ἀποτελεσματικῆς διαφώτισης. Χωρίς μία βασική ἐπιστημονική θεμελίωση οἱ ἐκλαϊκεύσεις δέν ἔχουν βάθος, δέν ἔχουν ἐπιστήριγμα, δέν ἔχουν ἐνότητα συνθημάτων. Χωρίς μία κλιμακωτή ἐκλαϊκευση τῆς ἐπιστημονικῆς θεωρίας δέν ἀνταποκρινόμαστε στοὺς ποικίλους ἀναβαθμούς τῆς διανοητικότητας τοῦ λαοῦ. Καί ἀκόμα χωρίς αὐτήν τό πῆδημα ἀπὸ τήν καθ' αὐτό ἐπιστήμη στό λαϊκό φυλλάδιο εἶναι ἐπικίνδυνο. Λεῖπει ὁ συνεκτικός κρίκος τοῦ ἐνδιάμεσου ἀναβαθμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀσφαλίζει τήν ἰδεολογική καί μορφολογική ἐνότητα τῆς διδασκαλίας πού θά παρασχεθῇ στό λαό.

Ὑστερα ἔρχονται οἱ ἐκλαϊκευτές τῶν διαφόρων ἀναβαθμῶν [...]. Ἐκεῖ παρουσιάζεται τό μεγαλύτερο κενό. [...] Αὐτήν τή δουλειά δέν εἶναι πιθανόν νά μᾶς τή δώσουν οἱ παιδαγωγοί τοῦ ἀνωτάτου βαθμοῦ. Εἶναι δουλειά ἄλλων, πού ἡ πολιτεία θά ἐπεφόρτιζε μέ αὐτό τό ἔργο. [...] Χωρίς ὅμως μία συνειδητή ἐπέμβαση τῆς πολιτείας πού θά συντόνιζε, πού θά ἔδινε τά ὕλικά μέσα, αὐτό τό ἐκλαϊκευτικό ἔργο εἶναι ἀπραγματοποιήτο. Ἀλλά εἵπαμε ὅτι ἔλειψε ὁ νοῦς. Ἐλειψε ὁ νοῦς πρό παντός ἀπὸ τήν πολιτεία.³²

Ἐνα τέτοιο ἐγχείρημα ὅμως, ὅπως ἡ συστηματική καί συνολική προσέγγιση τοῦ ἀντικομμουνιστικοῦ λόγου τῶν δεκαετιῶν 1940-1960, ἐκφεύγει, καί μάλιστα κατὰ πολύ, ἀπὸ τά ὅρια καί τίς δυνατότητες τοῦ παρόντος κειμένου. Θά σταθῶ, ὀλοκληρώνοντας, ἐν εἶδει παραδείγματος, σέ ἓνα μόνο ζήτημα,

32. Κ. Τσάτσος, *Ἔθνος καί κομμουνισμός*, Ἀθήνα, Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας Ἑλλάδος, 1952. Τό δοκίμιο συμπεριλαμβάνεται στή 6' ἐκδοσι, τῆς συλλογῆς ἄρθρων *Ἑλληνική πορεία. Πολιτικά δοκίμια*, Ἀθήνα, Ἑστία, χ.χ. [=1967;], ἀπ' ὅπου καί τό ἀπόσπασμα, σσ. 229-231. Ἡ ἔμφραση εἶναι πρόσθετη στό κείμενο.

τήν ταύτιση του αντιπάλου με την εξωτερική απειλή. Ζήτημα ασφαλώς πολύ μεγάλο, καθώς η ταύτιση αυτή αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο της βασικής διχοτομίας που, για τουλάχιστον δύο δεκαετίες μετά τον Έμφυλο, διαπερνά την ελληνική κοινωνία: της διάκρισης μεταξύ εθνικοφρόνων και μη, μεταξύ «γνησίων Έλλήνων» και «μιασμάτων».³³ Την ανάπτυξη του θέματος, στο πλαίσιο του αναμορφωτικού λόγου, παρακολοθήσαμε εν συντομία προηγουμένως. Μιά πρώτη, και κατ' ανάγκην ατελή, εικόνα της διαδρομής, των ευρύτερων συμφραζόμενων του αναμορφωτικού λόγου και των εκδοχών του ενιαίου αντικομμουνιστικού λόγου θα λάβουμε μέσα από τα απόσπασματα τριών διαφορετικών κειμένων που ακολουθούν: το καθένα, από τη δική του οπτική, χρησιμοποιεί και στηρίζει την επιχειρηματολογία του στην αναγωγή και ταύτιση του κομμουνισμού με την ξένη επιβουλή.

α) Το πρώτο απόσπασμα προέρχεται από το διαστημότερο, ίσως, νομοθετικό κείμενο της εποχής, τον αναγκαστικό νόμο 509 «Περί μέτρων ασφαλείας του Κράτους, του πολιτεύματος, του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών». "Ας σημειωθεί μόνο, συνοπτικά, ότι η ταύτιση του πολιτικού αντιπάλου με την εξωτερική απειλή αποτελεί τη βασική παραδοχή ή όποια στηρίζει όλο το κατασταλτικό νομοθετικό όπλο-στάσιο του εμφυλιακού και μετεμφυλιακού κράτους, που νομιμοποιεί τη δίωξη και την καταστολή: η θέσπιση του αντεθνικού εγκλήματος,³⁴ οι καταδίδες για «απόσπασιν μέρους της Έπικρατείας» βασίζονται και προϋποθέτουν την εξομίωση του εσωτερικού εχθρού με την εξωτερική απειλή, την ταύτιση του κομμουνισμού με τον παντλαβισμό. Μέ τη σειρά της, η θέσπιση του αντεθνικού εγκλήματος παγιώνει και δίνει υλική υπόσταση στην ταύτιση του εσωτερικού εχθρού με την εξωτερική απειλή.³⁵

33. Ο πόλεμος των ετών 1946-1949 αναγνωρίστηκε ως εμφύλιος έπisthma από το ελληνικό κράτος μόλις το 1989, ενώ είναι γνωστό ότι ο έπisthmos όρος, μέχρι το 1974, ήταν «συμμοριτοπόλεμος» ή στην ηπιότερή του εκδοχή «άνταρτοπόλεμος»: αυτή καθ' έαυτή ή αναφορά στον όρο «εμφύλιος» παρέπεμπε στην ύπαρξη άριστερων φρονημάτων. Η ελληνική κυβέρνηση, άλλωστε, τον Δεκέμβριο του 1946 προσέφυγε στον ΟΗΕ προσπαθώντας να αποδείξει ότι επρόκειτο για έπιθεση, από τους Βόρειους γείτονες (Γιουγκοσλαβία, Αλβανία και Βουλγαρία) και να πετύχει την καταδίκη τους.

34. Ο όρος από τον Ν. Αλιβιζάτο, Οί πολιτικοί θεσμοί, ό.π., σ. 495 κ.έ.

35. Το πνεύμα και το γράμμα του νόμου βρίσκει την εφαρμογή του στις δίκες, και τίς επακόλουθες καταδίδες, με βάση αυτόν ή το Γ' ψήφισμα: «Ακούστε οι κατηγορούμενοι να είχαν επιδιώξει με όποιονδήποτε τρόπο την εφαρμογή ιδεών που έτειναν στους

Διαβάζουμε στην αιτιολογική έκθεση του νόμου 509:

Ἀπό καιροῦ χρησιμοποιούμενοι, οἱ ἀποτελοῦντες ἐλαχίστην ἀντεθνικὴν μειονότητα ἀνατροπείς, ὡς πρωτοπόρον τάγμα θανάτου ὑπὸ τῶν προαιωνίων ἐχθρῶν τοῦ Γένους, καθ' ἃς στιγμὰς οἱ Ἕλληνες καθημαγμένοι ἐκ τῆς διαρκοῦς ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν πάλης, ἡτοιμάζοντο νὰ μεταβῶσιν εἰς τὰς ἐκκλησίας των διὰ νὰ ἐορτάσωσιν τὴν μεγάλην ἐορτήν, οἱ ἀρνηταὶ τῆς Πατρίδος, τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς Θρησκείας, ἐσκέπτοντο τὸ ἐγκλημα καὶ δὲν ἐδίστασαν νὰ τὸ ὁλοκληρώσουν. Εἰς αὐτοὺς ἀπαντᾷ ὁ Ἕλληνικὸς λαός, ἑτοίμος εἰς κάθε θυσίαν καὶ ἀποφασισμένος νὰ προασπίσῃ τὰ πάτρια χῶματα καὶ τὰς ἐλευθερίας του εἰς μίαν ἀκατάβλητον ἐθνικὴν ἐνότητα μετὰ τὰ παῖδιά του εἰς τὰς ἐπάλλξεις τοῦ καθηκόντος.³⁶

Στὰ ἄρθρα τοῦ νόμου πού ἐπονται, ἀκολουθεῖ, ἐξειδικεύοντας καὶ ἐφαρμόζοντας τὸ γενικὸ πνεῦμα, τὸ συγκεκριμένο «διὰ ταῦτα»:

Τὸ Κομμουνιστικὸν Κόμμα Ἑλλάδος, τὸ Ἐθνικὸν Ἀπελευθερωτικὸν Μέτωπον (ΕΑΜ) καὶ ἡ Ἐθνικὴ Ἀλληλεγγύη προπαρασκευάσαντα καὶ ἐνεργοῦντα τὴν κατὰ τῆς ἀκεραιότητος τῆς Χώρας προδοτικὴν ἀνταρσίαν διαλύονται. Ἐπίσης διαλύεται καὶ πᾶν ἄλλο πολιτικὸν κόμμα, σωματεῖον ἢ ὀργάνωσις, ἥτις ἤθελε θεωρηθῇ [...] ὡς συνεργαζομένη μετ' αὐτῶν ἢ ἐπιδιώκουσα ἀμέσως ἢ ἐμμέσως τὴν ἐφαρμογὴν ἰδεῶν ἐχουσῶν ὡς σκοπὸν τὴν διὰ βαιῶν μέσων ἀνατροπὴν τοῦ πολιτεύματος, τοῦ κρατοῦντος κοινωνικοῦ συστήματος ἢ τὴν ἀπόσπασιν μέρους ἐκ τοῦ ὅλου τῆς Ἑπικρατείας.³⁷

ἐπιλήψιμους σκοποὺς, πράγμα πού, μὲ ἄλλα λόγια, σήμαινε ὅτι, σὲ τελευταία ἀνάλυση, γίνονταν γενικά δίκες ἰδεῶν καὶ μόνο παραπληρωματικὰ δίκες πράξεων». Βλ. Ν. Ἀλιβιζάτος, *Οἱ πολιτικοὶ θεσμοί*, ὁ.π., σ. 517. Ἐπίσης, σχετικὰ μετὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου 375 «Περὶ Κατασκοπείας»: «Δὲν εἶναι περίεργο πού, κάτω ἀπὸ τίς συνθήκες αὐτές, οἱ περισσότερες δίκες στὰ στρατοδικεῖα, στὴ δεκαετία τοῦ 1950 καὶ στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1960, δὲν ἀσχολοῦνταν μετὰ τὴν ἀπέδειξη συγκεκριμένων γεγονότων, τὰ ὅποια, ἄλλωστε, σπάνια ἀναζητοῦνταν, ἀλλὰ ἐξελίσσονταν σὲ ιδιόμορφες "θεωρητικές" λογομαχίες, πού, ἀπὸ τὴ μιά ἢ κατηγορούσα ἀρχὴ προσπαθοῦσε νὰ καταγγεῖλει τὴ "συνωμοσία" τοῦ διεθνoῦς κομμουνισμοῦ καὶ νὰ δεῖξει τὸν "προδοτικὸ" καὶ ἐξ ὀρισμοῦ "ἀντεθνικὸ" χαρακτῆρα τῆς ἐλληνικῆς συνιστώσας του καί, ἀπὸ τὴν ἄλλη, οἱ κατηγορούμενοι ἀρνοῦνταν τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν κατηγορῶν τους, γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν τὴν προσήλωσή τους στὴν ὑπόθεσιν γιὰ τὴν ὁποία ἀγωνίζονταν». Αὐτόθι, σ. 575.

36. *Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως*, τχ. Α', φ. 293(27 Δεκεμβρίου 1947), σ. 1603.

37. Αὐτόθι· βλ. ἐπίσης, *Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως*, τχ. Α', φ. 95(19 Ἀπριλίου 1948), σ. 533 κ.έ.

6) Παρακολουθώντας τις συνεδριάσεις της Βουλής, διαπιστώνουμε ότι η διάκριση μεταξύ των «ἐθνικῶν πολιτικῶν δυνάμεων» καὶ τῶν «ξενοκίνητων προδοτῶν» ἀποτελεῖ μόνιμο μοτίβο καὶ σταθερά στὸν πολιτικὸ λόγο ἐξίσου «δεξιῶν» καὶ «κεντρώων». Συχνά μάλιστα οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ Κέντρου, καθὼς ἐγκαλοῦνται ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους ὅτι προσπαθοῦν νὰ ἐπιτύχουν ἓναν ἀπαράδεκτο καὶ ἐπικίνδuno συγκερασμὸ μεταξύ «ἐθνικῆς παρατάξεως» καὶ «κομμουνισμοῦ»,³⁸ ἀνταπαντοῦν ὑπερθεματίζοντας σέ ἀντικομμουνισμό. Ἀπὸ ἀγόρευση, τὸν Ἰούνιο τοῦ 1950, στὴ Βουλὴ, τοῦ Γεωργίου Παπανδρέου, στὸν ὁποῖο ὀφείλουμε ὀρισμένες ἀπὸ τίς πλέον σαφεῖς διατυπώσεις τοῦ ζητήματος, προέρχεται τὸ δεύτερο παράθεμα:

Ποία εἶναι ἡ ἀληθὴς ἔννοια, κύριοι βουλευταί; Ὑπάρχει πρῶτον ἐθνικὴ διάκρισις καὶ ὑπάρχει δεύτερον πολιτικὴ διάκρισις. Εἰς τὴν ἀνωτέραν σφαῖραν τῆς διακρίσεως ὑπάρχουν Ἕλληνες καὶ προδότες τῆς Ἑλλάδος. Καὶ προδότες τῆς Ἑλλάδος εἶναι τὸ ΚΚΕ καὶ οἱ συνοδοιπόροι του. Αὕτῃ εἶναι ἡ πρώτη βασικὴ διάκρισις, ἐθνικὰ καὶ μὴ ἐθνικὰ κόμματα. Ὁ ὅρος «ἀστικά» κόμματα εἶναι ἀτυχής, διότι [δὲν] εἶναι δυνατόν ἐντὸς τῶν ἐθνικῶν κομμάτων νὰ ὑπάρχῃ ἐθνικὴ ἀριστερά κάτω ἀπὸ τὸν γαλανὸν οὐρανὸν τῆς Ἑλλάδος.[...]

Ὑπάρχει λοιπὸν ἡ πρώτη βασικὴ ἐθνικὴ διάκρισις. Ὑπάρχουν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ προδότες τῆς Ἑλλάδος, ἐκεῖνοι πού ἀπηνήθησαν τὴν φυσικὴν τῶν πατρίδα καὶ ἐτέθησαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἄλλης πατρίδος. Πέραν ὅμως τῆς ἐθνικῆς διακρίσεως ὑπάρχει καὶ ἡ πολιτικὴ διάκρισις. Ἐντὸς τῆς ἐθνικῆς παρατάξεως, ὑπάρχει δεξιὰ, κέντρον καὶ ἡ ἀριστερά. Καὶ

38. Ὁ Π. Κανελλόπουλος λέει, ἀπειθυνόμενος πρὸς τὴν κυβέρνησι, Πλαστήρα, κατὰ τὴ συζήτησιν τῶν προγραμματικῶν τῆς δηλώσεων: «Κύριοι Βουλευταί [...], συνάγω ὅτι τὸ Κέντρον, τὸ ὁποῖον ἐκπροσωπεῖ καὶ ἐνσαρκώνει ἡ κυβέρνησις, ζητεῖ νὰ ἐμφανισθῇ —καὶ τοιοῦτοτρόπως, ἄλλωστε, διαφημίζεται εἰς τὸ ἐξωτερικόν— ὡς Κέντρον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς μέσης καὶ ἐλαττωμένης ἀντιστάσεως ἐναντι τοῦ κομμουνισμοῦ, ἐμφανίζεται δηλαδὴ ὡς ἡ μέση ὁδὸς μεταξύ κομμουνισμοῦ καὶ δημοκρατίας, μεταξύ κομμουνισμοῦ καὶ ἀληθείας, μεταξύ βαρβαρότητος καὶ πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ εἶναι δυνατόν, ἀγαπητοὶ φίλοι, νὰ ὑπάρχῃ μέση ὁδὸς μεταξύ βαρβαρότητος καὶ ἀνθρωπισμοῦ;

Δυστυχῶς ὁλόκληρος ὁ τόνος, ὁ ὁποῖος ἐδόθη εἰς τὴν κυβέρνησιν [...] ὑπῆρξε τόνος συνδεόμενος μὲ αὐτὴν τὴν ἀπαράδεκτον ἔννοιαν τοῦ Κέντρου. Ἡλαττωμένη, δηλαδὴ ἀντίστασις, οὐχὶ φανατικὴ ἀντιμετώπισις, κατανόησις καὶ ἀνεκτικότης, ἑλλειψὶς ἠθικῆς ἀκρότητας ἀπέναντι τοῦ κομμουνισμοῦ, προσπάθεια συμβίβασις [...].» Βλ. Ἐφημερίς τῶν συζητήσεων τῆς Βουλῆς, περίοδος Α', σὺνοδος Α', 30 Μαρτίου-30 Ἰουλίου 1950, τόμος Α', Ἀθῆνα 1951, σ. 29.

προσδιορίζονται από διαφορές πολιτειακές, πολιτικές, κοινωνικές, πνευματικές.[...]»³⁹

Ἐκτός τῆς Ἐθνικῆς παρατάξεως εἶναι τὸ ΚΚΕ. Καὶ ποῖοι ἄλλοι; Καὶ οἱ συνοδοιπόροι του. Καὶ ποῖοι πρέπει νὰ θεωρηθοῦν οἱ συνοδοιπόροι του; Ὅσοι ἀρνοῦνται, ὅτι τὸ ΚΚΕ εἶναι κόμμα προδοσίας καὶ ἐγκλήματος. Καθὼς ἐπίσης καὶ ὅσοι τὸ δέχονται ἴσως ἐνδομύχως, ἀλλὰ ἀρνοῦνται δημόσια νὰ καταγγεῖλουν τὸ ΚΚΕ ὡς κόμμα Ἐθνικῆς προδοσίας καὶ ἐγκλήματος. Ἡ στάσις τὴν ὁποῖαν λαμβάνουν τὰ διάφορα κόμματα ἐναντι τοῦ ΚΚΕ τὰ τοποθετεῖ ἐντός ἢ ἐκτός τῆς Ἐθνικῆς παρατάξεως.

γ) Τὰ πολιτικοθεωρητικά δοκίμια τοῦ Κωνσταντίνου Τσάτσου μᾶς παρέχουν μία ἀπὸ τίς συστηματικότερες καὶ διαρκέστερες ιδεολογικές, φιλοσοφικές καὶ πολιτικές ἀναιρέσεις τοῦ ὕλισμου καὶ τοῦ κομμουνισμού. Τὸ τελευταῖο παράθεμα ἀνήκει σέ κείμενό του τῆς συλλογῆς δοκιμίων *Ἑλληνική Πορεία*. γράφει στὰ τέλη τοῦ 1947, σέ «δύο ἐπιστολές» πρὸς ἓναν ξένο, Εὐρωπαῖο, τίς ὁποῖες «δὲν θὰ ἔχαναν ἂν τίς διάβαζαν, ἀκόμα καὶ σήμερα, καὶ μερικοὶ δικοὶ μας»:

Στόν προπολεμικόν κόσμον, ὅπου ἰσορροποῦσαν λίγο ἢ πολὺ τὴν κατάστασι τὰ μεγάλα κράτη, τὸ πρῶτο καὶ κύριο θέμα ἦταν τὸ κοινωνικόν. [...]

Ἀλλὰ ὁ ναζισμὸς πέρασε. Μετὰ τὴν ἥττα του ἀνάτειλε ὁ σλαβικός ἱμπεριαλισμὸς. Δέν εἶχατε τὸ θάρρος νὰ ὁμολογήσετε οὔτε στόν ἑαυτὸ σας, ὅτι εἶχατε μὲν καταλύσει ἓνα μεσευρωπαϊκὸ ἱμπεριαλισμὸ, ἀλλὰ ὅτι τὴ θέσι, του ἦρθε, πανίσχυρος καὶ θριαμβευτής, νὰ τὴν καταλάβῃ, ἓνας ἀσιατικὸς ἱμπεριαλισμὸς. Δέν εἶχατε τὸ θάρρος νὰ παραδεχθεῖτε τὴν τραγικότητα τῆς ἱστορικῆς στιγμῆς. [...] Τὸ ἐπίμαχο θέμα δέν ἦταν πιά οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς πολιτικῆς ἀλλὰ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Ἦταν θέμα ἐθνικόν. Ἡ μία παράταξι ἤθελε τὴν ὑποταγὴν τῆς οἰκουμένης στὸ ρωσικὸ ἱμπεριαλισμὸ καὶ ἡ ἄλλη, ὄχι. Ἡ Ρωσία ἀρχίζε τὴν κατακτητικὴν τῆς ἐπιθεσι, κατὰ τῆς οἰκουμένης καὶ τὸ κύριον ζήτημα ἦταν ἂν θὰ τὴν δεχθῆς ἢ θὰ τὴν ἀποκρούσῃς. Ὅλα τὰ ἄλλα θέματα ἔσβησαν μπρὸς σ' αὐτό. Διότι αὐτοῦ ἡ λύσις, θὰ ἀποφάσιζε γιὰ ὅλα τὰ ἄλλα. [...]

Αὐτὰ ἔπρεπε νὰ ἦταν φανερά ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 1944 καὶ στοὺς τυφλοὺς, ὅχι βέβαια στοὺς ἐθελοτυφλοῦντας. Στὴν Ἑλλάδα οἱ κομμουνιστὲς ἀποκαλύψανε πρὶν κυρίως τὴν πολιτικὴν τοὺς ἀπὸ ὅ,τι στή Δύσι. Ἐλπίζανε στὴν ταχύτερη ἀπορρόφησι τῆς Ἑλλάδας μέ βίαια μέτρα. Ἔτσι εἴχαμε τὸ θλιβερό

39. *Ἐφημερίς τῶν συζητήσεων τῆς Βουλῆς*, ὁ.π., τ. Β', Ἀθήνα 1952, σσ. 66-67.

προνόμιο να αντιληφθούμε εγκαίρως ό,τι έσείς τόσο αργήσατε να αντιληφθήτε. Έδω από το 1944 εμφανίστηκε μιά μειωψηγία, πού μέ διάφορα ονόματα και γράμματα αλφabeth του στην ταμπέλα της υπηρετούσε δουλικά τόν κομμουνιστικό ιμπεριαλισμό και μιά μεγάλη πλειοψηγία πού αντιμεύχονταν αυτήν τή ροπή, μιά πλειοψηγία πού δεν δέχονταν, μέ τή γέφυρα του κομμουνισμού να καταχτηθεί από τους Σλάβους τής Βαλκανικής, γιατί αυτοί θά ήταν οι άμεσοι άφεντάδες μας. Ήξερε αυτός ό λαός ότι ή «δεξιά» και ή «άριστερά» και οι φασισμοί και οι μοναρχισμοί, όλα αυτά ήταν όργανα τής κομμουνιστικής προπαγάνδας εναντίον τής Ελλάδας και δεν έnéπεσε ούτε στιγμή σ' αυτά και όταν ακόμη έσείς τόν πιέζατε να πέσει.

[...] Έλπίζω να σας έπεισα, αγαπητέ φίλε, ότι σήμερα ή βασική πολιτική τομή δεν είναι μεταξύ «δεξιάς» και «άριστεράς», αλλά μεταξύ εκείνων πού ευνοούν και εκείνων πού αποκρούουν τή σλαβική επέκταση.⁴⁰

Τά ζητήματα πού ανοίγονται, βέβαια, από τό σημείο αυτό και πέρα είναι πολλά και μεγάλα. Θά σταματήσω όμως έδω, παραπέμποντας σε ελθετότερο χώρο και χρόνο τήν πληρέστερη ανάπτυξη του θέματος, καθώς κάτι τέτοιο μπορεί να άποτελέσει τό αντικείμενο μιās ξεχωριστής εισήγησης.

40. Κ. Τσάτσος, «Ή δεξιά και ή άριστερά» [γραμμένο στις άρχές του 1948], Έλληνική πορεία, ό.π., σσ. 177-180. Ή έμφαση από τό πρωτότυπο.